

**Київський національний торговельно-економічний університет**

**Кафедра міжнародного, цивільного та комерційного права**

**ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА**

на тему:

**ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ АЛІМЕНТНОГО  
ЗОБОВ'ЯЗАННЯ**

студентки 2 курсу, 7 м групи,

спеціальності 081 «Право»,

спеціалізації

«Цивільне право і процес»

Якимовської Аліни Вікторівни

Науковий керівник

к.ю.н.

Ільченко Ганна Олександрівна

Гарант освітньої програми

д.ю.н.

Примак Володимир Дмитрович

**Київ-2021**

## ЗМІСТ

<b>ВСТУП .....</b>	<b>3</b>
--------------------	----------

### **РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА АЛІМЕНТНОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ**

1.1. Поняття та види аліментних зобов'язань .....	7
1.2. Порядок та спосіб призначення аліментів .....	11
1.3. Особливості виконання судових рішень, щодо стягнення аліментів.....	23
1.4. Порядок стягнення аліментів з батьків, які перебувають за кордоном.....	27

### **РОЗДІЛ 2. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БАТЬКІВ ЗА ПОРУШЕННЯ АЛІМЕНТНОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ**

2.1. Правові підстави настання відповідальності за порушення аліментного зобов'язання.....	32
2.2. Види відповідальності за порушення аліментного зобов'язання.....	39
2.3. Порядок притягнення батьків за невиконання аліментних зобов'язань до відповідальності.....	48

<b>ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....</b>	<b>55</b>
------------------------------------	-----------

<b>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....</b>	<b>59</b>
--	-----------

## ВСТУП

**Актуальність теми дослідження.** В системі сімейно-правових відносин одним із важливих завдань є побудова сімейних відносин на основі взаємодопомоги та відповідальності перед сім'єю усіх її членів. Особливе місце у вирішенні цього завдання займають аліментні зобов'язання, в першу чергу обов'язок батьків по відношенню до дітей по забезпеченню їх утримання, адже від виконання цих обов'язків залежить не лише фізичний, психологічний, інтелектуальний та моральний розвиток дитини, а й духовний потенціал та рівень розвитку усього суспільства. Ідеальною є ситуація, коли при розлученні батьки дитини зберігають між собою дружні відносини, повагу, однаково беруть участь у вихованні та утриманні дитини. Реаліями ж сьогодення є неповні сім'ї та недобросовісні батьки, які уникають своїх обов'язків щодо дітей, в тому числі і майнових.

Сфера аліментних зобов'язань постійно привертає увагу законодавця, про що свідчать неодноразові зміни до Сімейного кодексу України, спрямовані на посилення захисту права дитини на належне утримання. Однак в сучасних умовах розвитку українського суспільства та правової системи України необхідно провести «перегляд» чинного сімейного законодавства України та визначити основні напрями його оновлення, в тому числі у сфері аліментних зобов'язань членів сім'ї.

Українське законодавство, що регулює правовідносини, які виникають у членів сім'ї по сплаті аліментних зобов'язань, містить певні проблеми. Існує необхідність аналізу внесених змін до нормативно-правових актів, зокрема, Сімейного кодексу України [9], Цивільного процесуального кодексу України [11] Закону України «Про виконавче провадження» [12]. Особливої уваги потребує вивчення питання відповідальності зобов'язаних осіб за порушення своїх аліментних зобов'язань. Проблеми, пов'язані із виконанням аліментних зобов'язань є важливим напрямком досліджень як науковців, так і практиків, що обумовлює актуальність обраної теми.

Підґрунтям для подальшого дослідження проблем аліментних зобов'язань є праці вітчизняних та зарубіжних вчених: О.С. Адамової [50], В.К. Антошкіної [51], Л.В. Афанасьєвої [52], В.І. Бобрик [53], В.І. Борисової [54], Ю.В. Гофман [56], О.О. Дерій [57, 58], Д.Ю. Іщенко [59], Л.І. Каленіченко [60] Т.П. Красвітіної [63], Л. В. Красицької [64, 65], М.В. Менджул [67], О.М. Пономаренко [69], Л.В. Сапейко [70], Л.Я Свистун [71], Є.Д. Ханович [75, 76], А. С. Ярошенко [79], Джона К. Шелдона [80], Ненсі Дизель Міллз [80] та інших.

**Метою дослідження** є визначення особливостей аліментних зобов'язань членів сім'ї за сімейним законодавством України, аналіз відповідальності за невиконання чи неналежне виконання таких зобов'язань, виявлення проблем правового регулювання та розробка рекомендацій щодо їх вирішення.

Для досягнення зазначеної мети поставлено наступні **завдання**:

- 1) визначити поняття та види аліментних зобов'язань;
- 2) проаналізувати існуючий порядок та спосіб призначення аліментів;
- 3) визначити особливості виконання судових рішень щодо стягнення аліментів;
- 4) дослідити механізм стягнення аліментів з батьків, які перебувають за кордоном;
- 5) визначити правові підстави настання відповідальності за порушення аліментних зобов'язань;
- 6) проаналізувати види юридичної відповідальності за невиконання або неналежне виконання аліментних зобов'язань;
- 7) дослідити порядок притягнення батьків за невиконання своїх аліментних зобов'язань до відповідальності.

**Об'єкт дослідження** складають суспільні відносини, що виникають у зв'язку із несплатою аліментних зобов'язань.

**Предметом дослідження** є правове регулювання відповідальності за порушення аліментних зобов'язань.

**Методи дослідження.** У роботі було застосовано діалектичний метод, методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції, сходження від абстрактного до конкретного та від конкретного до абстрактного, логічний та системний методи, порівняльно-правовий, формально-юридичний методи. Також в процесі написання роботи було опрацьовано велику кількість судової практики.

Методи аналізу та синтезу було застосовано для виокремлення предмету дослідження та розмежування його складових частин. Методи індукції та дедукції допомогли виокремити ознаки аліментних зобов'язань, підстави їх виникнення та припинення (підрозділи 1.1, 1.2, 2.2). Діалектичний метод використовувався для висвітлення системи аліментних зобов'язань як особливого різновиду цивільно-правових (підрозділ 1.1), визначення підстав відповідальності за їх порушення (підрозділ 2.1).

Перехід від сформульованого поняття аліментних зобов'язань до аналізу ознак аліментних зобов'язань, суб'єктного складу, підстав виникнення та підстав припинення таких зобов'язань (підрозділ 1.2) відбувався за допомогою сходження від абстрактного до конкретного. І навпаки, від конкретного до абстрактного зроблено висновок про наявність сімейно-правової відповідальності (підрозділ 2.1).

За допомогою логічного методу було аргументовано наукові висновки щодо теоретичних положень та внесено пропозиції щодо необхідності розроблення і запровадження законодавчих змін (підрозділи 1.2, 2.3). Системним методом дослідження було встановлено зв'язки між причинами та умовами, необхідними для застосування примусового порядку виконання аліментних зобов'язань (підрозділи 1.3, 1.4, 2.1). Порівняльно-правовий метод застосовувався для виявлення спільних та відмінних рис вітчизняного та міжнародного законодавства крізь призму міжнародно-правових договорів у регулюванні порядку стягнення аліментних зобов'язань з батьків, які перебувають за кордоном (підрозділ 1.4). Формально-юридичний метод було використано для роботи з чинним законодавством щодо регулювання

аліментних зобов'язань, для тлумачення норм права, дослідження практики застосування норм державними органами влади, а також для аналізу думок науковців щодо вдосконалення законодавства, яке регулює аліментні правовідносини.

**Наукова новизна** полягає в комплексному дослідженні основних проблем правового інституту аліментних зобов'язань, нормативно-правових актів, що встановлюють різні види юридичної відповідальності за порушення аліментних зобов'язань, виявленні недоліків законодавства щодо унормування процедури притягнення батьків до юридичної відповідальності за такі порушення і наведенні пропозицій щодо удосконалення вітчизняного законодавства в сфері регулювання підстав та порядку настання юридичної відповідальності за порушення аліментних зобов'язань.

Окремі положення випускної кваліфікаційної роботи викладено у статті «Зміст і порядок виконання обов'язку батьків щодо утримання дітей», що опублікована у збірнику наукових статей «Правове регулювання цивільних відносин». К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. [66, с. 224-231].

**Практичне значення** одержаних результатів полягає в можливості використання пропозицій та висновків у правозастосовчій сфері для формування єдиної практики; у законодавчій сфері – для внесення змін і доповнень до законодавства, яке регулює відносини у сфері аліментних зобов'язань; в освітній діяльності – при організації семінарських занять з дисциплін: «Цивільне право», «Сімейне право» та спеціальних правознавчих дисциплін.

**Структура випускної кваліфікаційної роботи** обумовлена метою і предметом дослідження, а також авторським підходом до розгляду обраної теми. Випускна кваліфікаційна робота складається із вступу, двох розділів, які включають в себе сім підрозділів, висновків та пропозицій, списку використаних джерел. Повний обсяг роботи становить 66 сторінок, із яких основна частина роботи займає 56 сторінок. Список використаних джерел складається з 80 найменувань.

## РОЗДІЛ 1

### ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА АЛІМЕНТНОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

#### 1.1. Поняття та види аліментних зобов'язань

Вивчення аліментних зобов'язань доцільно, на нашу думку, почати з аналізу їх особливостей, які знаходять своє відображення і у їх понятті. Так, ці зобов'язання, як інститут сімейного права, характеризуються особливостями, що відрізняють їх як від цивільних, так і від інших сімейно-правових відносин. Аліментні зобов'язання мають подвійну правову природу, адже з одного боку вони є особистими правовідносинами, бо нерозривно пов'язані з особистістю як платника, так і отримувача, а з іншого – майновими, адже виникають з приводу надання утримання.

Аліментні зобов'язання складаються з приводу матеріальних відносин і регулюються як за допомогою імперативного методу, так і диспозитивного (сторони можуть укласти аліментний договір). Ще однією особливістю таких зобов'язань є їх безвідплатність, яка означає, що для особи, на користь якої здійснюється така допомога, не виникає обов'язку щодо особи, яка аліменти сплачує; та триваючий характер таких правовідносин [52, с.118].

Легальне визначення аліментних зобов'язань або аліментів в чинному законодавстві не надано. У статтях 75 та 181 Сімейного кодексу України (далі – СК України) вони визначаються як право на утримання [9]. Сам термін «аліменти» походить від латинського *alimentum* – харчування, утримання [77, с. 24].

Незважаючи на те, що в законодавстві визначення цього поняття відсутнє, аліменти, як юридична категорія, достатньо досліджені в науці сімейного права. Деякі науковці наголошують, що аліментами є будь-яка допомога, що надається члену сім'ї, інші – що це виключно кошти та/або допомога виплачена в натуральній формі [75, с.70-71]. Інший підхід до розуміння аліментів є більш поміркованим та відповідає нормам сімейного

законодавства, у яких передбачено, що утримання надається в грошовій або натуральній формі.

Суперечності щодо визначення аліментів виникають також і в питанні віднесення їх до обов'язку чи зобов'язання. Задля того, аби правильно проаналізувати ці поняття, слід звернутися до норм Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) та загальних положень теорії права. Статтею 509 ЦК України визначено, що зобов'язанням є правовідношення, в якому в однієї із сторін існує обов'язок вчинити на користь іншої особи певну дію або утриматися від такої дії. В свою чергу особа, на користь якої здійснюється або не здійснюється певна дія, має право вимагати виконання такого обов'язку [10].

Кириченко В.М. та Куракін О.М. під юридичним обов'язком визначають передбачену правовою нормою та забезпечену можливістю державного примусу міру належної поведінки зобов'язаного суб'єкта [61, с.158].

З аналізу цих двох визначень можна стверджувати, що аліменти все ж таки є зобов'язанням, яке полягає у правовідносинах з надання утримання.

Наука сімейного права також намагається вирішити питання співвідношення «утримання» та «аліментних зобов'язань». І хоча законодавець, судячи з аналізу норм СК України, схильний до розуміння цих понять як синонімічних, більшість науковців-цивілістів сходяться все ж таки на думки, що утримання є більш широким поняттям, ніж аліменти [73, с.169], і співвідносяться як ціле та частина відповідно. Утримання як таке включає у себе обов'язок доглядати, забезпечувати членів сім'ї засобами існування, і в ідеалі виконується добровільно. Однак існують і випадки, коли таке утримання здійснюється примусово чи вимушено у разі виникнення права на утримання у когось із учасників сімейних правовідносин, який не здатен утримувати себе самостійно, що викликано порушенням або недостатністю особистих здібностей [52, с.40].

Тобто можна стверджувати, що утримання є ширшою категорією, яке визначається як матеріальне забезпечення осіб, які цього потребують. При



цьому нужденним може бути не тільки член родини, але і будь-яка інша особа. Утримання надається однією особою іншій, як правило, добровільно, без примусу навіть тоді, коли в законі такий обов'язок не закріплений. Утримання являє собою не лише виплату грошових коштів, а й надання продуктів харчування, одягу, інших необхідних речей для існування.

Аліментні ж зобов'язання характеризуються наступним: вони виплачуються одним членом сім'ї іншому; законом на членів сім'ї покладається відповідний обов'язок; між членами сім'ї існує правовий зв'язок. На відміну від утримання аліментні правовідносини виникають, як правило, при розірваних сімейних відносинах.

Не зважаючи на відмінності згаданих категорій, вони містять перелік схожих рис, а саме: безоплатність в контексті відсутності зустрічного надання; триваючий характер; невідчужуваність права на утримання (аліменти).

Науковці класифікують правовідносини, що виникають з утримання, за різними критеріями. В залежності від зобов'язаної особи, правовідносини з утримання поділяються на зобов'язання батьків утримувати дітей до досягнення ними повноліття; зобов'язання батьків утримувати дочку, дорослого сина, який продовжує навчання і, отже, потребує фінансової підтримки; зобов'язання батьків утримувати непрацездатних дорослих дочок та синів, які потребують фінансової допомоги; зобов'язання батьків здійснювати додаткові витрати на неповнолітню дитину у зв'язку з особливими обставинами. По-друге, аліментні зобов'язання щодо утримання батьків виникають також і у дітей, наприклад: зобов'язання дітей утримувати недієздатних батьків, які потребують фінансової допомоги; зобов'язання повнолітніх дітей брати участь у додаткових витратах на батьків, необхідність у яких виникла внаслідок серйозної хвороби чи інвалідності, неміччю.

Аліментні зобов'язання також можна класифікувати на наступні види за кількома критеріями. Наприклад, залежно від суб'єктного складу, аліментні правовідносини можуть виникати між:

- чоловіком та жінкою, які перебувають у шлюбі;

- колишнім подружжям;
- батьками та неповнолітніми дітьми;
- батьками та повнолітніми дітьми;
- особою, яка була усиновлювачем, якщо усиновлення було визнано недійсним або скасоване, та дитиною;
- іншими членами сім'ї та родичами, а також дітьми або непрацездатними дорослими, які потребують фінансової допомоги.

Л.В. Афанасьєва, яка досліджувала види аліментних правовідносин відповідно до суб'єктного складу, виділяє три основні групи: аліментні зобов'язання подружжя, аліментні зобов'язання батьків та дітей та аліментні зобов'язання інших членів сім'ї та родичів [52].

Окрім цього, в доктрині зобов'язання, що виникають між батьками і дітьми називають ще основними, в той час як субсидіарні мають місце за відсутності основних, наприклад, аліментні зобов'язання між братом і сестрою.

За волевиявленням аліментні правовідносини можна поділити на: добровільні та примусові. Залежно від способу виконання на: договірні та санкціоновані державою. За способом стягнення аліментів: у частці від заробітку (доходу); у фіксованій грошовій сумі.

Аналізуючи види аліментних зобов'язань та різні критерії їх поділу можемо зазначити, що це питання є достатньо дослідженим та науково обґрунтованим у працях багатьох науковців. Дійсно, класифікація цього виду зобов'язань може відбуватися за різними критеріями в залежності від мети та предмету дослідження. Найбільш поміркованим нам видається поділ на основі суб'єктного складу, адже цей критерій є головним у визначенні відмінностей та особливостей аліментних зобов'язань.

Аліментні правовідносини виникають на підставі юридично встановлених юридичних фактів: судових рішень, судових наказів або домовленостей сторін, згідно з якими певні члени сім'ї зобов'язані утримувати інших, а останні мають право вимагати цього.

Щодо мети призначення та виплати аліментних зобов'язань, то цікавою та доречною в цьому контексті є думка Суду штату Мен у справі «Скелтон проти Скелтона», у якій він зазначив, що «аліменти призначені для задоволення потреб у майбутньому, а не щоб компенсувати вчинки минулого» [80].

Структура аліментних зобов'язань, як і будь-якого іншого правовідношення, складається з об'єкта, суб'єкта та змісту.

Отже, проаналізувавши законодавство та наукові праці, можна зробити висновок, що під аліментними зобов'язаннями слід розуміти правовідносини, які виникають між членами сім'ї та відповідно до яких одна сторона, платник аліментів, зобов'язана вчинити на користь іншої сторони, отримувача аліментів, певну дію – сплатити кошти або здійснювати його утримання у натуральній формі, а отримувач аліментів, в свою чергу, має право вимагати від платника виконання його обов'язку. За своєю сутністю аліментне зобов'язання є сімейно-правовим і за різними критеріями його можна диференціювати на види. Цільовим призначенням аліментних зобов'язань є забезпечення утримання осіб. Класифікація аліментних зобов'язань в науковій літературі здійснюється за багатьма критеріями, однак найбільш доцільним, на нашу думку, є поділ аліментних зобов'язань за суб'єктним складом.

## **1.2. Порядок та спосіб призначення аліментів**

Перш за все необхідно зазначити, що законодавець реформував нормативно-правові акти, що регулювали питання аліментних зобов'язань, зокрема, змін зазнали питання порядку та способу призначення аліментів, їх розміру тощо. Все це зумовлює необхідність детального дослідження цього питання.

За національним законодавством передбачається можливість сплати аліментів у добровільному порядку або примусовому. У першому випадку платник виконує свої обов'язки або фактично без юридичного оформлення

домовленостей, або на підставі аліментного договору. Примусовий порядок має місце тоді, коли стягнення аліментів проводиться за рішенням суду.

Особа, яка виявила ініціативу сплачувати аліменти в добровільному порядку, може подати заяву за місцем отримання доходу про відрахування аліментів. Головними перевагами такого способу є оперативність та швидкість реалізації, а також відсутність жодного обтяження щодо здійснення додаткових витрат. Більше того, одержувач аліментів не обмежений в праві звернення до суду з позовом про стягнення аліментів. Однак, недоліком є те, що, платник аліментів може в будь-який момент відкликати таку заяву. Тобто, в довгостроковій перспективі такий стан речей може виявитися ненадійним.

Вважаємо необхідним вивчити питання порядку та способу сплати аліментів на підставі найпоширенішої ситуації на практиці, коли сплата аліментних зобов'язань на неповнолітню дитину здійснюється одним із батьків після розлучення. Відповідно до статті 51 Конституції України [1] та статті 180 СК України [9] передбачено, що батьки повинні утримувати своїх дітей до досягнення ними повноліття. Звичайно, укладення аліментного договору або, як зазначено в законодавстві, договору між батьками про сплату аліментів на дитину, є більш прийнятною з точки зору як людських відносин, так і порядку врегулювання спірних питань, ситуацією. Адже в такому випадку батьки, які виступають сторонами такого договору, домовляються про добровільне виконання аліментного обов'язку однією із сторін. Укладення такого договору надає можливість батькам самостійно, без втручання суду, вирішити питання про сплату аліментів.

Національне законодавство не визначає чітких правил для такої угоди. Стаття 189 СК України лише передбачає, що договір повинен укладатись у письмовій формі і він підлягає нотаріальному посвідченню. За словами Гофман Ю. В., до істотних умов такого договору варто віднести його предмет, розмір аліментів, порядок та способи сплати аліментів, а також порядок їх цільового використання [56, с. 128-129]. Такий договір може бути укладено до шлюбу, в момент шлюбу або після його розірвання. Сторони такої угоди

можуть визначити розмір аліментів самостійно, проте з метою захисту прав дитини законодавець встановив обов'язкову вимогу щодо того, що така сума на одну дитину має становити не менше 50% прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку. На додаток до визначених договором виплат, в майбутньому на благо дитини можуть бути сплачені додаткові витрати. Періодичність виплати аліментів також встановлюється сторонами в договорі. Головною умовою є те, що аліментний договір не повинен порушувати і обмежувати права дитини, встановлені чинним законодавством.

Батьки дитини мають право з дозволу органу опіки та піклування укласти між собою договір про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно, який підлягає нотаріальному посвідченню й державній реєстрації [9]. В той же час даний договір може бути визнано недійсним, у зв'язку з порушенням сторонами своїх зобов'язань.

Сімейним кодексом встановлюється, що укладення такого договору не звільняє того з батьків, хто проживає окремо від дитини, від обов'язку брати участь у додаткових витратах на неї, викликаних особливими обставинами. В той же час судова практика свідчить про дещо інший підхід.

Так, у Постанові Верховного Суду від 27 травня 2020 року у справі № 712/4702/19 було встановлено, що згідно з нотаріально посвідченим договором дарування батьком було подаровано своїй малолітній дитині квартиру. І на цій підставі батько вважав, що він є звільненим від сплати аліментів. В той же час колегією суддів було звернуто увагу на те, що матеріали справи не містять належні та допустимі докази того, що відповідач подарував квартиру своїй дитині в рахунок саме аліментних платежів або з метою припинення права на аліменти для дитини.

Також судом було наголошено, що надання малолітній дитині матеріальної допомоги у добровільному порядку є правом батька та не звільняє його від обов'язку утримувати дитину. Крім того, квартира була

подарована доньці під час сумісного проживання сторін разом із дитиною однією сім'єю [39].

Договір про сплату аліментів на дитину передбачає також спеціальний механізм позасудового стягнення заборгованості зі сплати аліментів шляхом вчинення виконавчого напису нотаріуса.

Відповідно до статті 87 Закону України «Про нотаріат», виконавчий напис нотаріуса є розпорядженням нотаріуса відповідно стягнення грошових сум або витребування від боржника майна, здійснене на документах, якими встановлюються заборгованість [17].

За своєю правовою природою здійснення виконавчого напису нотаріусом є позасудовим способом захисту цивільних прав та інтересів стягувача. Таким чином у стягувача є правова можливість на задоволення своїх вимог, а також стягнення з боржника заборгованостей шляхом вчинення виконавчого напису нотаріусом на борговому документі з подальшим пред'явленням його до виконання.

Варто зазначити, що нотаріусом вчиняються виконавчі написи на боргових документах в тому випадку, якщо відповідні документи підтверджують безспірність заборгованості або іншої відповідальності боржника перед кредитором та за умови, що з дня виникнення права вимоги минуло не більше трьох років. В тому випадку, коли для вимог, на підставі яких і здійснюється відповідний виконавчий напис, законодавством встановлюється відмінний строк давності, видача виконавчого напису здійснюється у межах цього строку. В той же час обчислення строку, протягом якого може бути вчинено виконавчий напис, починається від дня, коли кредитором було отримано право на примусове стягнення заборгованості [17].

В той же час при здійсненні виконавчого напису нотаріусом має бути перевірено, чи стягувач надав відповідні документи, які визначаються у Переліку документів, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 29 червня 1999 року № 1172. Саме відповідно до встановлених документів

стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів.

Варто зазначити, що при вчиненні виконавчого напису нотаріусом не перевіряється безспірність вимоги перед кредитором, ним перевіряється виключно наявність переліку необхідних документів, а також підтвердження факту ознайомлення боржника з вимогою.

Нотаріус зобов'язаний відмовити у здійсненні виконавчого напису у тих випадках, коли здійснюється витребування майна, звернення стягнення на яке заборонено відповідно до вимог законодавства, або коли відповідне стягнення можливе лише в судовому порядку.

Пономаренко О.М. відзначає, що на практиці існують деякі проблеми із здійсненням такого виконавчого напису нотаріусами. На його думку, у законодавстві не передбачені ефективні гарантії отримання виконавчого напису нотаріуса на аліментному договорі. Автор пропонує при складанні тексту аліментного договору встановлювати в ньому механізм виконання аліментного обов'язку, тобто чітко зазначати дату сплати аліментів, після спливу якої платник буде вважатися таким, що прострочив виконання, а також засіб виконання аліментного обов'язку (зарахування на конкретний банківський рахунок, грошовий переказ тощо). Варто також вказувати і документи, за наявності яких нотаріус повинен вчинити виконавчий напис. Все це мінімізує випадки відмови нотаріуса у вчиненні виконавчого напису та, як наслідок підвищить авторитет аліментного договору як необхідного та достатнього засобу захисту у разі невиконання його умов [69, с.32].

Так, договір між батьками про сплату аліментів на дитину, на якому присутній виконавчий напис нотаріуса, може бути переданий до виконавчої служби або приватного виконавця. На думку науковців, найкращим чином забезпечує на майбутнє інтереси отримувача аліментів виконавчий лист, який гарантує регулярні надходження належного дитині матеріального утримання, що особливо важливо у разі зміни місця роботи, переїздів платника та інше [76, с.20].

Взагалі аліментні договори мають беззаперечну перевагу. Суб'єкти мають змогу без стороннього втручання самостійно домовитися про сплату аліментів, тим самим реалізувавши право на неприпустимість втручання у сферу особистого життя. Договірний порядок сплати аліментів розвантажує суди, що є особливо актуальним у зв'язку зі значною питомою вагою справ цієї категорії у судовій практиці.

Отже, порядок і спосіб сплати аліментів можуть бути визначені батьками у відповідному договорі. Такий договір є запорукою регулярного надходження платежів на утримання і виховання дітей. Він дозволяє уникнути нікому не потрібних сімейних спорів і конфліктів. Варто при цьому зазначити, що право на утримання діти мають незалежно від факту укладення шлюбу між їхніми батьками. Тобто, навіть якщо батьки дитини не перебували між собою в зареєстрованому шлюбі, дитина має таке ж право на утримання від обох батьків, як і дитина, яка народилася в зареєстрованому шлюбі.

В наукових колах існують суперечки щодо питання віднесення цього договору до сімейно-правових чи цивільно-правових. Є.Д. Ханович, наприклад, висловлює думку, що аліментний договір є договором цивільно-правовим, адже це дозволяє поширити на нього загальні норми цивільного законодавства про правочини та договори і досягти упорядкування правового регулювання договірних відносин, підставами яких є договори про добровільну сплату аліментів [75, с. 139].

На нашу думку, аліментний договір, метою якого є регулювання майнових відносин в сім'ї, має специфіку, що пов'язана з особливостями сімейного права як особливої сфери правового регулювання (незалежно від того, чи буде вона називатися самостійною галуззю права або підгалуззю цивільного права), виходить за межі звичайного цивільно-правового регулювання та охоплює саме сімейні стосунки, невід'ємною частиною яких є відносини за змістом. У зв'язку з цим аліментний договір (так само як шлюбний договір) в найбільш загальному вигляді можна визначити як цивільно-правовий інструмент сімейно-правового регулювання майнових



відносин між членами сім'ї. Більше того, сімейне право неможливо розглядати окремо від цивільного, а членами Робочої групи, утвореної постановою Кабінету Міністрів України «Про утворення робочої групи щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України» від 17 липня 2019 р. № 6501 включення сімейного права до оновленого ЦК України розглядається архіважливим кроком для гармонізації української доктрини і законодавства. [49, 74]

Ще одним договором, в якому можуть бути врегульовані питання сплати аліментів може бути шлюбний договір. Однак варто наголосити на тому, що в такому договорі може встановлюватися порядок сплати аліментів одним із подружжя на користь іншого, тому що питання щодо сплати аліментів на дітей регулюється договором, який аналізувався вище.

Примусовий порядок призначення аліментів здійснюється в судовому порядку. Станом на сьогодні вітчизняним законодавством встановлюється два можливих варіанти стягнення аліментів в судовому порядку. Так, в першому випадку, спрощеному, особа звертається за стягненням аліментів в порядку наказного провадження, в іншому – в порядку позовного провадження в порядку, встановленому цивільним процесуальним законодавством.

Той з батьків, з яким проживає дитина, або один із подружжя чи інші повнолітні члени сім'ї та родичі можуть звернутися до суду із заявою про видачу наказу про стягнення аліментів.

Судовий наказ про стягнення аліментів є особливою формою судового рішення, що видається судом за результатами розгляду вимог відповідно до п.4 ч.1 ст. 161 ЦПК України. Звертатися до суду про видачу судового наказу можна щодо таких категорій справ з одночасним врахуванням обмежень щодо суми вимог:

- про стягнення аліментів у розмірі на одну дитину - однієї чверті, на двох дітей - однієї третини, на трьох і більше дітей - половини заробітку (доходу) платника аліментів, але не більше десяти прожиткових мінімумів на дитину відповідного віку на кожну дитину, якщо ця вимога не пов'язана із

встановленням чи оспорюванням батьківства (материнства) та необхідністю залучення інших заінтересованих осіб;

- про стягнення аліментів у твердій грошовій сумі в розмірі 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, якщо ця вимога не пов'язана із встановленням чи оспорюванням батьківства (материнства) та необхідністю залучення інших заінтересованих осіб [11].

У разі заявлення іншого розміру аліментів, що прямо не передбачено законом, суд постановляє ухвалу про відмову у видачі судового наказу. Обов'язковою умовою є те, що ця вимога не повинна бути пов'язана із встановленням чи оспорюванням батьківства (материнства) та необхідністю залучення інших заінтересованих осіб. Тобто якщо особа, окрім стягнення аліментів у відповідному розмірі, заявляє вимогу про встановлення чи оскарження батьківства/материнства або вимогу про позбавлення батьківських прав (де обов'язковою є участь органу опіки та піклування), справа не може бути розглянута за правилами наказного провадження.

Специфікою наказного провадження є те, що заяву про видачу судового наказу суд розглядає в скорочені строки, без судового засідання і повідомлення заявника і боржника (ст. 167 ЦПК України) [11].

Законодавством встановлюються випадки, коли стягувач аліментів не може звернутися до суду у наказному провадженні. Такими випадками є відсутність у платника аліментів зареєстрованого місця проживання, а також наявність інших осіб, які вже стягують аліменти з такого платника. В таких випадках одержувач аліментів повинен звертатися до суду з позовною заявою.

Більше того, якщо постає питання щодо наявності спору про право, то такі справи розглядаються в порядку позовного провадження. Часто наказне провадження є першою стадією щодо подальшого розгляду справи в порядку позовного провадження, адже в переважній кількості випадків судові накази скасовуються на підставі заяви боржника про необґрунтованість вимог.

У рішеннях Верховного Суду також конкретизуються деякі питання щодо порядку сплати аліментів. Наприклад, у постанові Верховного Суду

України від 16 серпня 2017 р. визначено, що для призначення виплати аліментів на користь одного з подружжя повинні бути наявними такі юридичні умови у сукупності: особа-отримувач та особа-платник мають перебувати в зареєстрованому шлюбі або звертатися до суду після його розірвання, якщо особа стала непрацездатною до розірвання шлюбу або протягом одного року від дня розірвання шлюбу, а також коли вона стала інвалідом після спливу одного року від дня розірвання шлюбу, якщо її інвалідність стала результатом протиправної поведінки щодо неї колишнього чоловіка, колишньої дружини під час шлюбу; непрацездатність одного з подружжя; потреба в матеріальній допомозі; нижчий від прожиткового мінімуму рівень матеріального забезпечення. [32]

З прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку стягнення аліментів» [13] було змінено порядок стягнення аліментів, їх розмір, тощо.

Зараз національне сімейне законодавство передбачає такі способи стягнення аліментів як стягнення фіксованої суми, наприклад, якщо рішенням суду визначається, що батько або мати дитини щомісяця має сплачувати 5000 гривень на користь дитини; або у частці від доходу платника аліментів, наприклад 1/4, 1/3 тощо. Аналіз судової практики дає підстави стверджувати, що навіть відсутність офіційного працевлаштування особи не звільняє від обов'язку забезпечувати дитину та сплачувати аліменти [37].

Сімейний Кодекс України у ч. 2 ст. 182 визначає, що розмір аліментів має бути необхідним та достатнім для забезпечення гармонійного розвитку дитини [9]. Законодавець визначає також, що мінімальний гарантований розмір аліментів на одну дитину не може бути меншим, ніж 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку. Крім того, при визначенні розміру аліментів обов'язково враховується відповідна постанова Кабінету Міністрів України № 146 [20], яка визначає види доходів, з яких слід

відраховувати аліменти. Перелік видів доходів, як вказано у Постанові Верховного Суду [38], не є вичерпним.

Щодо питання визначення розміру аліментів висловлювався і Верховний Суд. Так, відповідно до Постанови ВС від 23 грудня 2019 року «факт відсутності у батька або матері можливості надавати дитині відповідного розміру утримання не фігурує в переліку обставин, які враховуються судом при визначенні розміру аліментів. Ця обставина не звільняє батьків від обов'язку по утриманню дитини» [34].

Як зазначають науковці, у разі визначення аліментів у твердій грошовій сумі недоліком є складна та недосконала процедура індексації аліментів та повільна швидкість реагування на збільшення або зменшення доходу боржника. В той же час суттєвою перевагою такого способу є його використання у разі, якщо боржник приховує свій фактичний дохід, а отже, правильно визначити частку від доходу не є можливим [75, с.163]. Формами виплат аліментів у твердій грошовій сумі є наступні: одержувач аліментів за погодженням з платником може отримувати аліменти готівкою, переданими йому платником з рук в руки або в бухгалтерії за місцем роботи платника, шляхом переводу на банківський рахунок одержувача, поштовим переказом тощо.

Кожен із вищезазначених способів сплати аліментів має свої переваги, але вибір повинен базуватися на ряді факторів, які стягувач повинен враховувати в конкретному випадку. Якщо раніше в СК України було встановлено, що вибір способу надання аліментів здійснюється судом, то чинна редакція Кодексу у ч. 3 ст. 181 визначає, що вибір способу сплати аліментів здійснюється особою, яка звертається із заявою про стягнення. Такий підхід дозволяє, з одного боку, самостійно обрати та, враховуючи інтереси дитини, визначити суму аліментів, яка є необхідною для дитини. Проте, зважаючи на те, що не кожний пересічний громадянин розуміється на тонкощах юридичних питань, вибір способу стягувачем може бути обрано

неправильно і це може призвести до можливих подальших порушень прав дитини на утримання.

У разі необхідності вимога про зміну розміру аліментів може бути пред'явлена як платником, так і одержувачем аліментів. У цьому випадку суд враховує обставини, передбачені статтею 192 СК України. Про це свідчать Постанови Верховного Суду. Так, відповідно до Постанови від 30 жовтня 2019 року «розмір аліментів, визначений рішенням суду, не вважається незмінним» [36]. Таким чином, підставами для подання заяви до суду про збільшення або зменшення розміру аліментів є погіршення або покращення матеріального становища платника аліментів.

Також зміна розміру аліментів може залежати від конкретних обставин справи. Так, наприклад, Верховний Суд у Постанові від 27 червня 2019 року зменшив розмір аліментів, які сплачувалися платником, спираючись на життєві обставини: стан здоров'я платника, його доходи та витрати, які він несе по оплаті орендної плати, витрати на утримання матері похилого віку тощо [35]. У той же час такою життєвою обставиною, яка безумовно враховується при зміні розміру аліментів, не є зміна сімейного стану платника, адже батьки не мають компенсувати зменшення розміру аліментів за рахунок збільшення утримання однієї дитини порівняно з іншою [33]. На нашу думку, ці вимоги повністю відповідають міжнародним та вітчизняним стандартам захисту прав дітей.

На відміну від порядку зміни розміру аліментів, питання про зміну способу їх стягнення, на наш погляд, є недостатньо врегульованим. Вже в згадуваній статті 182 СК України було закріплено положення, згідно з яким суд міг змінювати спосіб стягнення, встановлений рішенням суду, за позовом одержувача аліментів. Аналіз цієї правової норми дозволяє прийти до висновку, що суд не має повноважень відмовити стягувачеві в зміні способу стягнення. Ця норма була включена до сімейного законодавства внаслідок внесення змін до нормативно-правових актів у 2017 році і за задумом розробників законопроекту суд повинен просто змінювати спосіб стягнення

аліментів і не повинен відмовляти стягувачу з посиланням на ст. 192 СК України. При цьому при зміні способу стягнення аліментів суд повинен вдаватися до кореляції суми аліментів, які стягувач отримував за одним способом стягнення та які отримуватиме у разі його зміни.

Як зазначає Свистун Л.Я., зміна способу стягнення аліментів та зміна раніше встановленого розміру аліментів є різними правовими інститутами. Вони тісно пов'язані між собою, і зміна способу зазвичай призводить до зміни (збільшення або зменшення) раніше узгодженого або призначеного розміру допомоги, зміна способу стягнення аліментів може слугувати засобом, методом зміни розміру стягуваних аліментів. Крім того, право стягувача аліментів на пред'явлення вимоги зміни способу надання допомоги та збільшення обсягу допомоги, що надається в результаті такої зміни, не заперечується як таке. Однак стягувач має обов'язок належного обґрунтування та доказування позову, зокрема, підстав та умов, необхідних як для зміни способу стягнення аліментів, так і для збільшення їх розміру, які не можуть ґрунтуватися на припущеннях [71, с.75].

Недостатня урегульованість питання зміни способу полягає, на нашу думку, у суперечливості застосування норм права на практиці. Так, деякі суди, враховуючи той факт, що зміна способу тягне за собою зміну розміру застосовують аналогію та вимагають доведення зміни матеріального чи сімейного стану сторін (як у випадку, коли звертаються лише з вимогою зміни розміру аліментів), тобто поряд із ч.3 ст.181 СК України використовують і ч.1 ст.192 цього Кодексу. Інші ж суди, керуючись положенням про неможливість відмови стягувачеві, доведення змін стану не вимагають та використовують лише положення статті ч.3 ст.181 СК України. Вважаємо, що перша позиція має перевагу і є більш обґрунтованою. На нашу думку, це питання необхідно належним чином врегулювати в законодавстві для забезпечення єдиної судової практики, визначивши, що ч.1 ст.192 СК України застосовується якщо йдеться про збільшення розміру аліментів шляхом зміни способу їхнього стягнення.

Підсудність у справах, що стосуються питань стягнення аліментних зобов'язань, визначена у Цивільному процесуальному кодексі України (далі – ЦПК України) [11]. Відповідно до норм цього закону, стягувачу аліментів надається режим найбільшого сприяння та надається дозвіл обирати суд, до якого пред'являти позов. Для платника така альтернативна не передбачена.

Отже, порядок призначення аліментів може визначатися або самостійно сторонами у договорах: шлюбному або договорі про сплату аліментів на дитину, або таке призначення та стягнення відбувається примусово в судовому порядку. Вибір способу призначення аліментних зобов'язань здійснюється особою, яка виступає стягувачем. Порядок зміни способу на сьогоднішній день врегульовано не достатньо чітко в національному законодавстві.

### **1.3. Особливості виконання судових рішень, щодо стягнення аліментів**

Право на виконання рішень, винесених судом, є невід'ємною частиною «права на справедливий суд», передбаченого статтею 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [3]. Такі висновки робив у своїй практиці Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ). У справі *Matheus v. France* (Матеус проти Франції) [29], ЄСПЛ зазначив, що виконання рішення повинно бути повним та вичерпним, а у справі *Romańczyk v. France* (Romańczyk проти Франції), стосовно виконання рішення щодо відшкодування боргу за аліменти, ЄСПЛ наголосив, що виконання рішення суду будь-якої інстанції необхідно розглядати як важливу частину «судового провадження» відповідно до статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [30].

Таким чином, виконання судових рішень є не менш важливою складовою права на справедливий суд, адже дозволяє забезпечити фактичну реалізацію судового рішення та здійснити ефективний захист прав особи.

Так, у разі якщо судом було винесено рішення про задоволення позову про стягнення аліментних зобов'язань, можливі два варіанти виконання такого рішення. Добровільне виконання є можливим за заявою особи, на користь якої присуджено аліменти на дитину. Виконавчий документ про стягнення періодичних платежів надсилається стягувачем безпосередньо до підприємства, установи або організації, які здійснюють виплату заробітної плати боржнику.

Однак бувають випадки, коли добровільно рішення суду не виконується і боржник все одно ухиляється від участі в утриманні дітей. У разі виникнення такої ситуації добровільний порядок трансформується в примусовий.

Однією з найпоширеніших ситуацій є умисна несплата боржником аліментів на дитину. Таке ухилення від сплати аліментів не передбачає чіткого визначення в законодавстві дій, які ним являються, а тому «ухилення» є оціночним поняттям. Зазвичай під ним прийнято розуміти певні дії або бездіяльність винної особи, яка ігнорує та не виконує рішення суду про стягнення з неї певної суми аліментів. На практиці таким ухиленням може бути пряма відмова від виконання рішення, умисна зміна роботи та неповідомлення про її зміну задля того, щоб уникнути відрахувань із заробітної плати тощо. Верховний Суд, який неодноразово розглядав випадки ухилення від сплати аліментів, встановив, що ухиленням, що призводить до кримінальної відповідальності, є будь-які дії боржника, спрямовані на невиконання рішення суду. Ними можуть бути, наприклад, приховування реального доходу, умисна зміна місця проживання та неповідомлення про це державного або приватного виконавця тощо.

Примусове виконання рішення суду про сплату аліментів починається з подання відповідної заяви особою стягувачем до такого виконавця. Інструкцією з організації примусового виконання рішень [21] регулюються всі питання щодо вимог до такої заяви, порядку прийняття її виконавцем та відкриття виконавчого провадження.



У разі здійснення процедури примусового виконання рішення суду стягнення спочатку здійснюється за рахунок коштів боржника в місцевій та іноземній валютах, інших цінностей, у тому числі коштів на рахунках боржника в банках та інших установах. Науковці, обговорюючи засоби, які можуть ефективніше забезпечити виконання боржником судового рішення про стягнення аліментів, пропонують передбачити звернення стягнення на майно боржника у випадках не тільки виникнення заборгованості, але й за відсутності (недостатності) заробітку (доходу); передбачити можливість накладення арешту на майно боржника тощо [75, с.171].

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання» [14] були внесені зміни в тому числі в ЗУ «Про виконавче провадження», якими були надані нові права виконавцям в виконавчому провадженні щодо стягнення аліментних зобов'язань. Так, відповідно до ч. 9 ст. 71 Закону України «Про виконавче провадження» [12] якщо існує борг за несплату аліментів, загальна сума якого перевищує суму відповідних платежів протягом за чотири місяці, державний виконавець може самостійно встановити боржнику обмеження у вигляді обмеження на виїзд за межі України; обмеження дозволу керувати транспортними засобами; обмеження права користування зброєю; права полювання.

Так, у разі, якщо особа бажає виїхати за кордон їй необхідно перевірити чи немає у неї заборгованості за сплату аліментів. Зробити це можна за допомогою електронного Єдиного реєстру боржників [28].

Міністерство юстиції України спільно з Міністерством внутрішніх справ затвердило Порядок взаємодії Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України та органів та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів [22], а також Порядок взаємодії органів та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів, та органів Державної прикордонної служби України під час здійснення виконавчого провадження [23]. Вказані вище акти

регулюють взаємодію між органами влади у разі, якщо виконавець встановив певні обмеження внаслідок несплати особою аліментів.

Як справедливо зазначає Іщенко Д.Ю., виконавці отримали нові вагомі засоби впливу лише на неплатників аліментів та на осіб, які перешкоджають виконанню рішення про встановлення побачення з дитиною [59, с.64].

Вказані вище інструменти застосовуються без попереднього судового контролю та фактично є факультативним наступним судовим контролем.

У порівнянні з іншими категоріями рішень, які підлягають примусовому виконанню у порядку виконавчого провадження, лише у справах щодо стягнення аліментних зобов'язань та встановлення побачення з дитиною виконавці мають розширений перелік прав. Вважаємо, що це є виправданим рішенням, адже дозволяє швидко та оперативно виконувати такі рішення, та, як наслідок, забезпечувати якнайкращі інтереси дитини.

Варто зазначити, що накладення вказаних вище обмежень на боржників повинне забезпечувати «справедливий баланс» між загальним інтересом суспільства та вимогами захисту основоположних прав конкретної особи, про який неодноразово згадував ЄСПЛ. Під час виконавчого провадження питання дотримання справедливого балансу між інтересами суспільства та інтересами боржника має бути проаналізованим при вчиненні виконавцем своїх дій.

Особливої уваги заслуговує також питання суб'єкта, який уповноважений виконувати рішення про стягнення аліментних зобов'язань. Так, відповідно до тексту ЗУ «Про виконавче провадження» вказується, що лише державні виконавці наділяються правами у справах про стягнення аліментних зобов'язань. Це ставить державних виконавців у більш привілейоване становище відповідно до приватних виконавців. Крім того, цей же закон у статті 5 у переліку справ, стягнення щодо яких не можуть проводитися приватними виконавцями, не вказує серед них категорію справ щодо стягнення аліментів. Отже, можна припустити, що вказівка у ч.9 ст.71 ЗУ «Про виконавче провадження» лише на державного виконавця є помилкою законодавця. Так, про застосування приватним виконавцем тимчасового

обмеження боржнику у праві виїзду за межі України йдеться і у судовій практиці.

Ця проблема, звичайно, створює певні питання на практиці і її необхідно врегулювати. Слід, на нашу думку, змінити формулювання статті 71 ЗУ «Про виконавче провадження» та на рівні законодавства визначити, що приватні виконавці також мають права щодо встановлення обмежень до особи, у якій наявна заборгованість за несплату аліментних зобов'язань.

У разі якщо один із батьків звернувся до суду із заявою про видачу судового наказу про стягнення аліментів на підставі ч.3 ст.184 СК України, то в подальшому у разі видачі такого судового наказу існує можливість звернення до виконавчої служби за примусовим виконанням судового наказу.

Отже, проаналізувавши особливості виконання рішення про стягнення аліментних зобов'язань можемо говорити про те, що останнім часом спостерігається позитивна тенденція з боку законодавця, спрямована на посилення відповідальності за невиконання або неналежне виконання обов'язку батьками сплачувати аліменти на дитину.

Змінами, які були впроваджені в законодавство протягом 2017-2018 років, було значно покращено порядок виконання рішень суду, встановлено додаткові права виконавців, що в сукупності загалом здійснює захист прав дитини на належне утримання. Проте законодавство у сфері виконанні рішень щодо стягнення аліментів ще не є досконалим і потребує подальших змін.

#### **1.4. Порядок стягнення аліментів з батьків, які перебувають за кордоном**

Розлучення в більшості випадків є складним та болючим питанням для колишніх чоловіка та дружини, а стягнення аліментів на дитину часто ускладнюється багатьма життєвими обставинами. Останніми роками все більше іноземних громадян починають відвідувати Україну, і українці також масово виїжджають з країни у пошуках роботи, навчання або просто подорожі.

Це породжує правові відносини між громадянами України та іноземцями. І такі ситуації, зокрема, ускладнюють порядок стягнення аліментів з батьків, які перебувають за кордоном.

Загалом, для з'ясування особливостей таких правовідносин насамперед необхідно посилатися на міжнародні договори, що регулюють визнання та виконання судових рішень, судових наказів, отримання доказів за кордоном між Україною та державою, в якій надаються аліменти. Тобто міжнародний договір є основним джерелом права в таких питаннях.

Сімейний кодекс України [9] регулює питання стягнення аліментів з осіб, які виїхали або проживають у державі, з якою Україна не має договору про правову допомогу. У цьому випадку, дбаючи про захист найкращих інтересів дитини, законодавець надає можливість попереднього стягнення аліментів з платника на весь період до досягнення повноліття дитиною. З цією метою Кабінет Міністрів України прийняв постанову [19], яка регулює це питання. У такій ситуації батько або мати дитини, які виїжджають за межі України, повинні надати документ, що підтверджує виконання аліментних зобов'язань за постійним місцем проживання в Україні, а також нотаріально засвідчену заяву про те, що отримувачі аліментів не мають вимог щодо стягнення аліментів або завірену нотаріусом копію указу державного виконавця про закінчення процедури виконавчого провадження.

Слід зазначити, що після приєднання України до Конвенції про стягнення аліментів за кордоном у липні 2006 року, укладеної в Нью-Йорку в 1956 році [5], питання стягнення аліментів за межами країни стало досить прозорим та врегульованим. Цю конвенцію ратифікували понад 50 країн.

Вищезгадана Нью-Йоркська Конвенція була прийнята для спрощення процедури стягнення аліментних виплат особою - стягувачем, яка проживає на території однієї із країн, що ратифікували Конвенцію, з особи платника, який проживає на території іншої держави. Досягненню цієї мети сприяють відповідальні компетентні органи держав. Функції цих органів в Україні

визначені в Інструкції про виконання в Україні Конвенції про стягнення аліментів закордоном [24].

Ще одним важливим міжнародним документом у сфері регулювання порядку стягнення аліментів з батька або матері, які перебувають за кордоном, є Конвенція про визнання і виконання рішень стосовно зобов'язань про утримання 1973 р., ратифікована Україною 1 серпня 2008 р. [2]. Вона дозволяє приймати та виконувати не лише судові рішення, а й рішення інших компетентних органів України щодо аліментів на території інших країн, що підписали Конвенцію.

У 2013 році Україна ратифікувала Конвенцію про міжнародне стягнення аліментів та інших форм утримання сім'ї 2007 року, кількість країн-учасниць якої становила понад 70 країн світу, включаючи США та країни ЄС [4]. Метою цієї Конвенції є заміна всіх існуючих конвенцій про стягнення аліментів, забезпечення найсучасніших та найефективніших стандартів попередніх конвенцій та створення універсальних механізмів визнання та забезпечення виконання судових рішень, враховуючи особливості різних правових систем. На підставі цього міжнародного документа наказом Міністерства юстиції України затверджено відповідну Інструкцію щодо виконання положень цієї Конвенції в Україні [25].

Як і у випадку перебування обох батьків на території України, так і в разі якщо один із них перебуває за кордоном, батьки можуть домовитися між собою про виплату аліментів на дитину і оформити таку домовленість у договорі. Таке мирне вирішення, без залучення державних органів, є, звичайно, найкращим рішенням, проте часто, перебуваючи не у дружніх стосунках, особи відмовляються від подібних переговорів і виникає необхідність стягнути аліменти з особи, яка перебуває в іноземній державі, примусово.

Прийнято розрізняти два основні способи стягнення аліментів з батьків, які перебувають за кордоном. Перший варіант – подання заяви про стягнення аліментів до українського суду. Законом України «Про міжнародне приватне

право» [16] заявник, який проживає на території нашої держави, може звернутися до національного суду для вирішення питання про стягнення аліментів з особи, яка перебуває за кордоном. У разі обрання такого порядку доцільно обирати спосіб стягнення аліментів у вигляді фіксованої суми.

Рішення українського суду після набрання ним чинності повинно бути визнане на території держави, в якій перебуває платник аліментів, адже, виконання такого рішення в Україні унеможлиблюється відсутністю на її території майна платника. Документи, які включають в себе прийняте українським судом рішення, клопотання про визнання та примусове виконання рішення суду та інші, подаються до територіального управління юстиції за місцем реєстрації заявника, перекладаються та надсилаються до країни, в якій вони будуть впроваджені. Проте важливо наголосити на тому, що не всі рішення українських судів можуть бути визнані та виконані на території інших держав, що створює певний ризик у разі обрання такого способу.

Другий спосіб отримати аліменти від батька чи матері, які перебувають за кордоном, передбачає звернення до іноземного суду та отримання рішення за місцем проживання особи-платника або місцезнаходження його (її) майна. Така процедура можлива лише за відсутності рішення українського суду про стягнення аліментів з такого платника, відсутності між державами, в яких проживають стягувач та платник, договору про надання правової допомоги, або у разі якщо спір щодо стягнення аліментів вирішується відповідно до іноземного законодавства за місцем проживання відповідача. Реалізація такого порядку відбувається наступним чином: особа-стягувач подає до компетентного органу (в Україні це територіальний орган Міністерства юстиції) звернення, заяву та пакет документів, визначених міжнародним договором. В подальшому таке управління подає їх до компетентного органу іншої країни для розгляду заяви по суті та стягнення аліментів у справі. Всі, як і у разі подання клопотання про визнання та виконання рішення національного суду, документи повинні бути перекладені та нотаріально засвідчені.

Вважаємо, що у разі виникнення ситуації, коли один із батьків знаходиться за кордоном і з нього необхідно стягнути аліменти на дитини, цей метод є найбільш доцільним у порівнянні з іншими судовими механізмами, адже такий варіант зменшує процесуальний час, який позивач витрачає на визнання рішення суду України, зменшує кількість документів, які необхідно подати до різних органів, та істотно мінімізує витрати. Недоліком такого стягнення є його тривалість та складність.

Загалом, слід зазначити, що при виборі порядку стягнення аліментів з батька або матері дитини, які перебувають за кордоном, необхідно брати до уваги перелік суттєвих факторів: країна проживання платника аліментів, наявність міжнародного договору між Україною та країною проживання особи-платника, наявність або відсутність майна особи-платника в Україні, чи працює він або вона, обставини перебування дитини, її вік та потреби тощо.

Отже, з вищевикладеного можна зробити висновок, що ратифіковані Україною міжнародні договори дозволяють вирішувати питання щодо стягнення аліментів незалежно від національності та місця проживання батьків та дітей. Процедури збору та подання необхідних документів значно спрощуються, і можна говорити про реальне здійснення захисту прав дітей на утримання. Звісно, проблема сплати аліментів особою, яка тимчасово або постійно проживає в іноземній державі може бути врегульована лише за наявності міжнародно-правової договірної бази. Аліментні зобов'язання не припиняються автоматично внаслідок зміни проживанням чи громадянства платника аліментів на дитину, оскільки право на отримання аліментів може бути здійснено через пред'явлення позову до іншої держави або шляхом виконання рішення у цій країні, за місцем проживання особи, на яку покладено обов'язок сплати аліментів. Держави-учасниці повинні вживати всіх необхідних заходів щодо забезпечення виконання взятих на себе обов'язків особами, які відповідають за дитину як всередині держави-учасниці, так і за кордоном, зокрема сприяти приєднанню до міжнародних угод або укладенню таких угод, а також досягненню інших відповідних домовленостей.

## РОЗДІЛ 2

### ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БАТЬКІВ ЗА ПОРУШЕННЯ АЛІМЕНТНОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

#### 2.1. Правові підстави настання відповідальності за порушення аліментного зобов'язання.

Розглядаючи аліментні зобов'язання та юридичну відповідальність, яка може настати у разі їх порушення, перш за все варто зосередитися на правових підставах такої відповідальності. Вони виступають законодавчими гарантіями того, що особа буде притягнута до певного виду юридичної відповідальності виключно у тому разі, якщо така правова підстава прямо передбачена в законі.

Питання необхідних правових підстав, з якими пов'язаний момент настання юридичної відповідальності, в юридичній науковій та навчальній загальнотеоретичній літературі ще й досі не знайшло певної єдності. В правовій доктрині за весь час сформувалося два основні підходи до визначення необхідних підстав для настання юридичної відповідальності: вузький (класичний) та широкий.

Представники вузького (класичного) підходу вважають, що для виникнення та притягнення до юридичної відповідальності необхідна лише фактична підстава, в той час як прихильники широкого підходу виокремлюють фактичну та юридичну або фактичну, юридичну й процесуальну підстави відповідальності.

Одразу стає зрозумілим, що ці два підходи є спорідненими за своєю суттю та змістом. Аргументуючи перевагу класичного підходу, його прихильники вказують, що зміст фактичної підстави юридичної відповідальності пов'язують із тріадою її складових. Під цією тріадою розуміють фактичну, юридичну та процесуальну підстави. А самі прихильники широкого підходу лише розділяють ці ж самі підстави й



досліджують їх окремо, як самостійні правові підстави настання юридичної відповідальності.

Ключовим в дослідженні правових підстав є те, що, з одного боку, юридична та процесуальна підстави є складовими фактичної підстави юридичної відповідальності у вузькому підході до їх розуміння, а з іншого – юридична (нормативно-правова, а також окремо нормативна та правова) і процесуальна підстави є окремими самостійними юридичної відповідальності за широкого підходу. Тому слід приділити більше уваги дослідженню кожної з цих підстав окремо для встановлення спільних та відмінних рис.

Системний аналіз чинного законодавства дає змогу стверджувати, що за загальною практикою фактичною підставою настання юридичної відповідальності (конституційної, адміністративної, кримінальної, цивільної) є факт вчинення правопорушення. З цього випливає виключення з правила, яке може бути застосоване до цивільно-правової відповідальності, яке полягає в тому, що в межах притягнення особи до юридичної відповідальності в сфері цивільного права як правову підставу для таких дій, окрім скоєння правопорушення, виділяють ще й порушення суб'єктивних прав або ж об'єктивно протиправне діяння (відповідно до чинного законодавства).

Для правової держави, в якій визнається та діє принцип верховенства права, факт вчинення правопорушення є недостатньою підставою для реалізації юридичної відповідальності. На нашу думку, обов'язковою вимогою є також і юридична підстава (правова, нормативно-правова, нормативна підстава) та безпосередньо встановлений законодавством процесуальний порядок настання юридичної відповідальності (процесуальна підстава).

Окрема група вчених визначає юридичну підставу відповідальності як «правові норми, які містять необхідні об'єктивні та суб'єктивні ознаки поведінки, що кваліфікується як правопорушення, а також перелік санкцій, що можуть застосовуватись до правопорушника» [68, с. 256].

Інші ж вчені-правники вказували, що «наявність норми права, котра передбачає можливість покладання відповідальності», являє собою

нормативну підставу юридичної відповідальності [78, с. 403]. Представники київської правової школи зазначають, що норми матеріального права, які описують склад правопорушення (наприклад, норма статті Особливої частини Кримінального кодексу України) є правовими підставами юридичної відповідальності [55, с. 267].

Тому є очевидним, що наводячи три різні дефініції юридичної підстави настання відповідальності, а саме «нормативно-правова», «нормативна» та «правова», дослідники вкладають в них однаковий зміст.

Додаткової уваги заслуговує питання про те, що поняття «юридичної підстави» є ширшим за змістом, ніж поняття «правова підстава», «нормативна підстава», «нормативно-правова підстава». Тобто, процесуальні підстави та нормативні підстави є складовими юридичної підстави.

Вітчизняна права доктрина неодноразово вказувала на міцний взаємозв'язок і відповідність фактичної та юридичної підстави юридичної відповідальності. На думку А. М. Шульги, який зазначає, що «фактично здійснене протиправне діяння повинне мати всю сукупність ознак, передбачених (охоплюваних) категорією «склад правопорушення» [78, с. 404]. Так, науковець вказує, що конкретному факту правопорушення має відповідати певна конкретна норма права. У фактично вчиненому правопорушенні повинні бути всі об'єктивні та суб'єктивні ознаки, що передбачені нормою права та створюють необхідні юридичні підстави для визнання цього діяння правопорушення.

Викладене дає нам змогу прийти до певного висновку, що для того, щоб юридична відповідальність була можливою, в ознаках вчиненого протиправного діяння мають міститися ознаки правопорушення, закріпленого тією чи іншою статтею нормативно-правового акту [60]. З цього твердження випливає, що скоєння правопорушення (наявність складу правопорушення у протиправних діях або бездіяльності, фактична підстава) та наявність норми права в якій чітко закріплений склад даного правопорушення (юридична підстава) є тими двома необхідними обставинами, які й дозволяють

функціонувати інституту притягнення осіб до юридичної відповідальності за скоєнні ними правопорушення.

Батьки можуть бути звільнені від обов'язку утримувати дитину тільки за рішенням суду. Статтею 197 Сімейного кодексу України визначається, що за позовом платника аліментів суд може повністю або частково звільнити його від сплати заборгованості за аліментами, якщо вона виникла у зв'язку з його тяжкою хворобою або іншою обставиною, що має істотне значення. З іншого боку, відповідно до ст. 189 СК України, якщо між подружжям було підписано відповідний договір про сплату аліментів, то звільнення від обов'язків щодо сплати пов'язане з такими обставинами:

- закінчення терміну дії договору про сплату аліментів;
- загибель однієї зі сторін договору. [9]

Якщо аліментні зобов'язання виникли на підставі рішення суду, то звільнення від обов'язків щодо сплати пов'язане з іншими обставинами, зокрема:

- досягнення дитиною повноліття та повної дієздатності;
- усиновлення дитини іншою особою;
- відновлення працездатності або відсутність потреби в матеріальній допомозі, поява у стягувача аліментів іншого джерела матеріальної допомоги, що перевищує дохід платника;
- смерть особи, яка зобов'язана виплачувати аліменти або смерть особи, якій ці аліменти виплачуються.

Відповідно до змісту Постанови Пленуму Верховного Суду України від 15 травня 2006 року № 3 «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів», батьки можуть бути звільнені від обов'язку щодо сплати аліментів, якщо дохід дитини набагато перевищує дохід особи, на яку покладено обов'язок утримання [43].

Тобто, у будь-якому випадку рішення про звільнення від сплати аліментів приймається судом і буде залежати від низки причин, від сімейного

і матеріального благополуччя та інших життєво важливих обставин. Відповідно до правової позиції, викладеній в постанові Верховного Суду від 21 липня 2021 року в справі № 477/1165/20, наслідком ухвалення судом рішення про виключення з актового запису про народження дитини відомостей про позивача як батька дитини є, зокрема, відсутність у позивача від самого початку існування спірних правовідносин обов'язку утримання дитини, адже за змістом положень статті 180 СК України обов'язок утримання дитини несуть лише її батьки. Аліментний обов'язок позивача був заснований на факті батьківства, а виключення відомостей про батька з актових записів про народження дітей у зв'язку з тим що позивач не є біологічним батьком дітей, підтверджує, що позивач не є (і, відповідно ніколи не був) батьком дітей. Отже, виключення запису про батьківство позивача є обставиною, що має істотне значення в розумінні 197 СК України, і відповідно, є підставою для звільнення його від сплати заборгованості за аліментами, яка утворилась за період, коли він був записаний батьком дітей. [41]

Переходячи безпосередньо до встановлення правових підстав для настання юридичної відповідальності за порушення аліментних зобов'язань, слід зазначити, що порушення аліментних зобов'язань може тягнути за собою настання різних видів юридичної відповідальності, а саме цивільної, адміністративної та кримінальної.

Юридична відповідальність за порушення аліментних зобов'язань в сфері цивільних відносин встановлюється саме в Сімейному кодексі України та передбачає наявність двох обов'язкових підстав для притягнення особи до відповідальності: фактичної та юридичної. Встановлена в статті 196 СК України норма [9], за порушення якої передбачається настання юридичної відповідальності, передбачає наявність двох складових фактичної підстави притягнення особи до цивільно-правової відповідальності. Цими двома складовими фактичної підстави виступають:

1. Наявна заборгованість, що виникає зі сплати аліментів, встановлених рішенням суду або за домовленістю між батьками (нотаріально посвідченого договору про сплату аліментів на дитину);

2. Заборгованість зі сплати аліментів виникла внаслідок винних дій платника.

Дана фактична підстава передбачає наявність певного складу правопорушення, об'єктивної (порушення виникло зі сплати саме тих аліментів, які були встановлені договором або рішенням суду) та суб'єктивної сторони (виключно винні дії особи, які призвели до порушення взятого на неї аліментного зобов'язання).

Юридичною ж підставою виступає безпосередньо сама норма статті 196 СК України, яка й закріплює відповідний склад правопорушення. Окремо можна також зазначити, що складовими юридичної підстави з огляду на її комплексність можна також вважати відповідне рішення суду та договір, якими й було встановлено аліментне зобов'язання.

Законодавець за порушення аліментних зобов'язань передбачив також настання кримінальної відповідальності за відповідні правопорушення. Так, статті 164 та 165 Кримінального кодексу України [7] передбачають відповідні склади кримінальних правопорушень, за вчинення яких особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності за наявності відповідних правових підстав.

Підставами для притягнення особи до кримінальної відповідальності за порушення аліментних зобов'язань є:

- звернення стягувача аліментів до суду з позовом про стягнення аліментів;
- заборгованість зі сплати аліментів у розмірі, що сукупно складають суму виплат за три місяці відповідних платежів;
- наявність винних дій та злісний характер ухилення від сплати аліментів (приховування доходів, зміна місця проживання чи місця роботи без повідомлення державного виконавця).

Тобто можна зробити проміжний висновок щодо того, що для настання кримінальної відповідальності за порушення аліментних зобов'язань необхідна наявність комплексу правових підстав. Такими підставами є фактична (факт звернення до суду та отримання відповідного судового рішення), наявність заборгованості зі сплати аліментів та злісний характер ухилення, що включає в себе суб'єктивне ставлення особи до вчиненого нею діяння та характер цього діяння. Відповідні ж норми статей 164 та 165 КК України та судові рішення, в якому було встановлено обов'язок сплачувати аліментні зобов'язання виступають юридичними підставами.

Окремим видом юридичної відповідальності за порушення аліментних зобов'язань виступає адміністративна відповідальність, яку умовно можна назвати «проміжною» між цивільною та кримінальною відповідальністю через ступінь тяжкості санкцій та правових підстав для притягнення особи до відповідальності. Так, в статті 183<sup>1</sup> Кодексу України про адміністративні правопорушення [6] передбачається, що правовими підставами для притягнення особи до адміністративної відповідальності за порушення аліментних зобов'язань є:

- несплата аліментів, що призвела до виникнення заборгованості, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за шість місяців з дня пред'явлення виконавчого документа до примусового виконання;
- пред'явлення виконавчого документа на примусове виконання рішення суду про стягнення заборгованості, яка виникла з несплати аліментних зобов'язань.

Відмінною рисою є те, що в нормі статті КУпАП відсутня вказівка на злісний характер вчиненого особою діяння. Така особливість є цілком логічною, адже характеристика «злісності» не притаманна адміністративному праву. До того ж не вказується в статті КУпАП й про необхідність наявності вини особи у вчиненому діянні у порівнянні зі статтею 196 СК України.

Таким чином, загалом можна зазначити, що правові підстави настання юридичної відповідальності за порушення аліментних зобов'язань

поділяються на два окремі види, а саме фактична підстава та юридична підстава. Фактична підстава передбачає конкретний склад правопорушення (сукупність об'єктивних та суб'єктивних ознак), за вчинення якого особа може бути притягнена до відповідного виду юридичної відповідальності. Юридична підстава передбачає наявність відповідної правової норми, яка й закріплює відповідний склад правопорушення. Лише за наявності цих двох правових підстав можна говорити про реальність настання юридичної відповідальності для особи порушника.

## **2.2. Види відповідальності за порушення аліментного зобов'язання**

На законодавчому рівні було закріплено три різних види юридичної відповідальності, яка може застосовуватись до порушників аліментних зобов'язань. Передбачена диференціація юридичної відповідальності зумовлена різним ступенем шкідливості та небезпечності для охоронюваних законом прав та інтересів дитини. В залежності від характеру вчиненого діяння за порушення аліментних зобов'язань законодавством передбачена цивільна, адміністративна, або кримінальна відповідальність.

Цивільна відповідальність за порушення аліментних зобов'язань передбачена Сімейним кодексом України статтею 196 [9], яка закріплює відповідальність за прострочення сплати аліментів. Особа, яка є одержувачем аліментів набуває право на стягнення неустойки (пені) у розмірі 1% суми несплачених аліментів за кожен день прострочення від дня прострочення сплати аліментів до дня їх цілковитої виплати (погашення) або до дня ухвалення судом рішення про стягнення неустойки (пені), але не більше 100% заборгованості [31, 42]. Таким чином встановлюється обмеження на суму стягнення.

Важливою умовою стягнення штрафних санкцій є встановлення моменту прострочення оплати додаткових витрат на дитину так, платник додаткових витрат вважається таким, що прострочив оплату, якщо він не

виконав свій обов'язок щодо оплати додаткових витрат у строк, встановлений рішенням суду або за домовленістю між батьками, а в разі їх відсутності або у разі невстановлення такого строку - після спливу семи днів після пред'явлення відповідної вимоги одержувачем додаткових витрат, який фактично їх оплатив [9].

Доречно зазначити, що розрахунки інфляційних витрат мають здійснюватися на підставі показників індексів споживчих цін, встановлених Державною службою статистики України.

Як зазначалось в попередньому підрозділі, для притягнення особи до цивільної відповідальності за прострочення сплати аліментів в кожному конкретному випадку має міститися дві обов'язкові складові:

- заборгованість виникла зі сплати аліментів, встановлених рішенням суду або за домовленістю між батьками (нотаріально посвідченого договору про сплату аліментів на дитину згідно ч. 1 ст. 189 СК України);

- наявність вини з боку платника. Тобто, якщо заборгованість виникла з незалежних від нього причин (стихійне лихо, хвороба, технічна помилка при здійсненні транзакції та інші поважні причини, які можуть бути достатнім чином підтверджені), то пеню на таку заборгованість нараховувати не можна.

За встановленим правилом стягувач повинен самостійно розрахувати розмір неустойки на підставі наданих державним виконавцем даних про розмір заборгованості за аліментами. З одного боку дана практика знімає з Державної виконавчої служби необхідність розраховувати всі ці суми, які мають бути сплачені, але з іншої сторони це може призводити до неправильного визначення таких сум, а отже неправильно встановлених сум позовних вимог, які вже суд має встановлювати в провадженні.

В судовій практиці виникали відповідні труднощі при встановленні чіткої суми неустойки, яка має стягуватися з особи порушника. Показовою в цьому питанні стала справа № 333/6020/16-ц, яка встановила формулу розрахунку неустойки.



В ході даної справи було встановлено, що позивачку та відповідача було розлучено та зобов'язано відповідача сплачувати 3200 грн щомісячно на користь позивача задля утримання двох неповнолітніх дітей з 03.09.2012 року. В своїх позовних вимогах позивач бажав стягнути з відповідача неустойку (пеню), оскільки відповідач не виконував покладеного на нього судом обов'язку зі сплати аліментів. Таке ігнорування своїх обов'язків призвело до накопичення суми заборгованості зі сплати аліментів у розмірі 129 тисяч гривень. На основі наданої позивачці інформації про суму заборгованості, вона встановила, що сума неустойки має становити 1 мільйон 172 тисячі 672 гривні.

Суд першої інстанції погодився з позивачем та вважав, що дана сума порахована правильним чином, але враховуючи майнове становище відповідача все ж таки зменшив розмір неустойки (пені) до 350 тисяч гривень [31].

Однак в ході апеляційного провадження з таким висновком суду першої інстанції апеляційний суд погодитися не зміг та навів своє бачення з приводу формули розрахунку суми неустойки (пені). Апеляційний суд вказав, що базуючись на правовій позиції Верховного Суду України від 2 листопада 2016 року №6-1554цс16 суд першої інстанції мав би встановити, що сума неустойки (пені) мала б розраховуватись наступним чином: заборгованість за аліментами на місяць помножена на 1% пені і помножена на кількість днів місяця, в якому виникла заборгованість, а загальна сума неустойки (пені) визначається шляхом додавання нарахованої пені за кожен із прострочених платежів (за кожен місяць) [42]. Апеляційний суд в своєму рішенні встановив, що сума неустойки (пені), яка має стягуватись з відповідача по даній справі має становити 48 тисяч 704 гривні [46].

Велика Палата Верховного Суду не погодилась з даними висновками Апеляційного суду Запорізької області та відступила від попередньої практики розрахунку суми неустойки та навела нову формулу за якою й має здійснюватися розрахунок неустойки (пені) з несплаченої суми аліментів [31].

У своїй правовій позиції ВП ВС встановила, що розмір пені за місячним платежем розраховується так: заборгованість зі сплати аліментів за конкретний місяць (місячний платіж) необхідно помножити на кількість днів заборгованості, які відраховуються з першого дня місяця, наступного за місяцем, у якому мали бути сплачені, але не сплачувалися аліменти, до дня їх фактичної виплати (при цьому день виконання зобов'язання не включається до строку заборгованості) та помножити та 1 відсоток [31]. Тобто, в спрощеному вигляді формула мала б бути такою: заборгованість за місяць помножена на кількість днів заборгованості та помножена на 1%. І за відповідним правилом має обраховуватись пеня за кожним простроченим місячним платежем. Окрім цієї формули ВП ВС сформулила й інші правила нарахування неустойки(пені).

У разі, якщо виплата аліментів відбувається частинами, необхідно зазначити, що якщо такі часткові платежі вчинені протягом місяця у якому повинні сплачуватися аліменти, і їх загальна сума складає місячний платіж, який був визначений судом у своєму рішенні про стягнення аліментів, вважається, що той з батьків, який повинен був сплачувати аліменти, виконав ці зобов'язання.

Ще одним правилом, наведеним в даній постанові, є те, що у разі, якщо місячний платіж сплачено не у повному розмірі, то пеня буде нараховуватись з першого дня місяця наступного за місяцем сплати чергового платежу на різницю за розміром, яким мав бути сплачений на утримання дитини, та розміром фактично сплачених аліментів з урахуванням строку прострочення та ставки пені в 1% [31].

Або ж в ситуації, коли заборгованість зі сплати аліментів погашено лише частково в іншому місяці, то визначення пені за заборгованість зі сплати аліментів розраховується з урахуванням розміру несплаченої частки аліментів за певний місяць з дня сплати частки місячного платежу і до дня, який передуює дню погашення заборгованості за відповідним місячним платежем, який має бути помножений на 1% [31].

Окрім того, відповідно до роз'яснень викладених у п. 22 постанови Пленуму Верховного Суду України від 15 травня 2006 року № 3 «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів» передбачена ст. 196 Сімейного кодексу України відповідальність платника аліментів за прострочення їх сплати у виді неустойки (пені) настає лише за наявності вини цієї особи. На платника аліментів не можна покласти таку відповідальність, якщо заборгованість утворилася з незалежних від нього причин, зокрема, у зв'язку з несвоєчасною виплатою заробітної плати, затримкою або неправильним перерахуванням аліментів банками. В інших випадках стягується неустойка за весь час прострочення сплати аліментів [43].

Тому окремим питанням в цій справі поставала наявність вини відповідача у виникненні заборгованості. Суд кожної інстанції досліджував чи було надано відповідачем будь-які докази на доведення відсутності своєї вини у виникненні заборгованості, оскільки наявність вини особи є одним з ключових аспектів притягнення особи до цивільної відповідальності за порушення аліментного зобов'язання.

Таким чином, притягнення порушників до цивільної відповідальності на практиці стикається з певними труднощами, яким мають давати належну правову оцінку та вирішувати суди.

Стосовно моральної шкоди, яка завдається внаслідок несплати аліментів, то суди довгий час притримувались практики, що право на таке відшкодування у разі несплати аліментів законом не передбачено. Тим не менш, керуючись ст.23 ЦК України, особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав. Моральна шкода полягає: у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів. Моральна шкода відшкодовується грошми, іншим майном або в інший спосіб. Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних

страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення. [10] Виходячи з цього, Постановою Верховного Суду від 21 квітня 2021 року у справі № 2-3897/10 було сформовано кардинально нову правову позицію, де обмеження права учасників сімейних відносин на відшкодування моральної шкоди лише випадками, передбаченими п. 6 ч. 2 ст. 18 СК України, істотно звужує їхнє право на захист, а компенсація моральної шкоди має відбуватися в будь-якому випадку її спричинення, незалежно від наявності спеціальних норм цивільного законодавства. [40] Відтак, ця позиція, на нашу думку, є достатньо виправданою та аргументованою і потребує закріплення в національному законодавстві, особливо якщо мова йде про злісне ухилення від сплати аліментів.

З приводу кримінальної відповідальності, яка має застосовуватись до осіб, які вчинили кримінальне правопорушення передбачено статтею 164 КК України, слід зазначити, що вона має застосовуватись лише в виключних випадках порушення аліментних зобов'язань, яким притаманний злісний характер.

Законодавець передбачив, що за відповідне кримінальне правопорушення особа має нести кримінальну відповідальність у виді громадських робіт на строк від 120 до 240 годин або ж виправних робіт до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років [7].

Одним з ключових моментів настання кримінальної відповідальності за даний вид порушення аліментного зобов'язання є наявність рішення суду, відповідно до якого особа, яка мала сплатити аліменти цього не зробила, що є юридичною підставою для даного виду юридичної відповідальності.

Об'єктом кримінального правопорушення визнається право дитини на повноцінний й всебічний (фізичний, психічний, соціальний) розвиток та на гідний рівень життя. Міжнародно-правові акти та вітчизняне законодавство

передбачає обов'язок батьків створити умови, які є необхідними та достатніми для всебічного розвитку дитини. До того ж, предметом основної турботи та основним обов'язком батьків є забезпечення інтересів своєї дитини.

З приводу визначення потерпілого в даній категорії справ доцільним є дослідження Постанови Першої палати Кримінального суду Верховного Суду від 26.05.2020 у справі № 313/1391/17 з приводу встановлення того, хто може бути потерпілим в даному кримінальному правопорушенні[38].

Відповідно до наведеної постанови ВС вказує, що проаналізувавши вітчизняне законодавство, а саме Конституцію України, Сімейний кодекс України, Закон України «Про охорону дитинства» та міжнародні акти в сфері захисту прав дитини, потерпілою стороною від кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 164 КК України, може бути тільки дитина та неповнолітні дочка та син, які продовжують навчання і у зв'язку з цим потребують матеріальної допомоги, на утримання яких за рішенням суду їх батько чи мати мають сплачувати аліменти [38].

З об'єктивної ж сторони кримінальне правопорушення за ч. 1 ст. 164 КК України може бути вчинене у формі злісного ухилення від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання дітей (аліментів).

Згідно правової позиції, яка наведена в постанові Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 30.04.2020 року у справі № 283/1309/17 то під злісним ухиленням від сплати коштів на утримання дітей (аліментів) слід розуміти будь-які діяння боржника, спрямовані на невиконання рішення суду (приховування доходів, зміну місця проживання чи місця роботи без повідомлення державного виконавця, приватного виконавця тощо), які призвели до виникнення заборгованості із сплати таких коштів у розмірі, що сукупно складають суму виплат за три місяці відповідних платежів. Окрім цього, діяння може бути виражене як у прямій відмові від сплати встановлених судом аліментів, так і в інший діях (перелік не є вичерпним) або ж в формі бездіяльності, які фактично призводять до того, що унеможливають виконання вказаного аліментного зобов'язання [45].

На думку ВС про злісний характер ухилення від сплати аліментів також можуть свідчити: тривалість ухилення, продовження ухилення після попередження про необхідність виконання свого обов'язку та можливість кримінальної відповідальності з боку державного виконавця, неодноразове звернення потерпілого чи інших осіб до винної особи з цього приводу тощо [45].

Так, в наведеній справі ВС встановив, що обвинувачений здійснював злісне ухилення від сплати аліментів у формі невжиття жодних дій протягом п'яти років для усунення негативних наслідків, а саме особа не влаштувалась на постійну роботу та не почала отримувати стабільний дохід, а відповідне здійснення сплати аліментів в розмірі 100-200 грн щомісяця є значно менше встановленого в судовому рішенні розмірі аліментного зобов'язання. До того ж такі платежі здійснювались виключно заради того, щоб уникнути кримінальної відповідальності.

Суб'єкт даного злочину є спеціальний, тобто особа буде нести кримінальну відповідальність за вчинення даного кримінального правопорушення тільки у разі, якщо вона є одним з батьків або усиновителів потерпілого (дитини).

Суб'єктивна сторона злочину характеризується виключно прямим умислом. Тобто, особа має усвідомлювати, що його діяння може призвести до настання суспільно небезпечних наслідків, а також свідомо жадати їх настання.

З цього випливає, що кримінальна відповідальність за порушення аліментного зобов'язання є виключним видом юридичної відповідальності в даній категорії справ. Вона застосовується лише у випадках злісного невиконання правопорушником взятих на себе зобов'язань й на практиці також виникають проблемні питання. Такими проблемними питаннями є встановлення того хто може бути потерпілою стороною, а також виникають певні труднощі з приводу розтлумачення поняття «злісне ухилення», яке має бути належним чином доведене органами кримінальної юстиції.

За порушення аліментних зобов'язань окрім цивільної та кримінальної відповідальності законодавець передбачив також й адміністративну відповідальність. В частині 1 статті 183<sup>1</sup> Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачається, що за дане правопорушення особа може бути притягнена до адміністративної відповідальності у вигляді виконання суспільно корисних робіт на строк від 120 до 240 годин [6].

З огляду на зовнішню легкість розуміння даного складу адміністративного правопорушення на практиці в ході судових розглядів виникають певні проблемні питання з приводу встановлення дії закону в часі та встановленні чи є даний склад правопорушення триваючим.

Відповідна практика Солом'янського районного суду м. Києва звертає увагу на те, що адміністративне правопорушення передбачене ст. 183<sup>1</sup> є триваючим правопорушенням та зазначає в мотивувальній частині, що законодавство України не містить визначення «триваючого правопорушення» [26]. За відповідним роз'ясненням суд звернувся до листа Міністерства юстиції України від 02.08.2013 року № 6802-0-4-13/11 [27].

Так, триваючими визначаються правопорушення, які почавшись з якоїсь протиправної дії або бездіяльності, здійснюються потім безперервно шляхом невиконання обов'язку. Початковим моментом такого діяння може бути активна дія або бездіяльність, коли винний або не виконує конкретний покладений на нього обов'язок або виконує його не повністю чи неналежним чином [27].

Тобто, триваючі правопорушення характеризуються тим, що особа яка вчинила якісь певні дії чи бездіяльність, перебуває надалі у стані безперервного продовження цих дій (бездіяльності). Такі дії продовжують порушувати закон протягом тривалого періоду часу, а винний безперервно скоює правопорушення у вигляді невиконання покладених на нього обов'язків.

Характерною особливістю триваючих правопорушень є те, що триваюче правопорушення припиняється або виконанням регламентованих обов'язків, або притягненням особи до адміністративної відповідальності. З цього

впливає, що якщо на момент набрання законом чинності у особи наявна заборгованість за несплату аліментів, сукупний розмір яких перевищує суму відповідних платежів за шість місяців з дня пред'явлення виконавчого документа до примусового виконання, то така особа має вжити всіх необхідних заходів для погашення такої заборгованості відразу після набрання чинності відповідного закону.

Однак оскільки Верховний Суд ще не сформулював свою правову позицію з даного питання, то все ще можуть виникати суперечності при вирішенні адміністративних справ про притягнення осіб до юридичної відповідальності. Хоча адміністративна відповідальність за порушення аліментних зобов'язань є середнім варіантом між цивільною та кримінальною відповідальністю за відповідне правопорушення й надає ще один відповідний інструмент для захисту прав дітей на повноцінне життя та різносторонній розвиток.

Отже, законодавець передбачає три види юридичної відповідальності, до яких може бути притягнуто порушника аліментних зобов'язань. Реально існуюча можливість притягнення до відповідальності має на меті захист прав дитини на гідне життя та розвиток. Таке широке коло правових інструментів примушування особи до виконання покладених на неї аліментних зобов'язань дає змогу обрати найбільш ефективний в певній конкретній ситуації правовий засіб для задоволення законних вимог потерпілої сторони, насамперед дитини, яка потребує захисту та опіки боку батьків або ж усиновителів.

### **2.3. Порядок притягнення батьків за невиконання аліментних зобов'язань до відповідальності**

Розглянувши окремо підстави та види відповідальності за невиконання батьками або ж усиновителями покладених на них судовим рішенням аліментних зобов'язань, слід перейти до встановлення процедурного порядку



притягнення цих осіб до юридичної відповідальності за вчинене ними правопорушення. Процесуальний аспект відіграє вкрай важливу роль в усій системі захисту прав дітей на повноцінне життя та всебічний розвиток, адже він надає можливість як захистити права дитини, так й захищає самих ймовірних порушників від зловживань з боку недобросовісних позивачів.

Так як законодавцем передбачено три різні види юридичної відповідальності за порушення аліментного зобов'язання, то й відповідно запроваджено три різні процесуальні порядки притягнення порушників до відповідальності.

Порядок притягнення батьків (усиновителів) до цивільно-правової відповідальності регулюється Цивільним процесуальним кодексом України. Перш за все, ЦПК України дає відповідь на питання до якого суду має звернутися позивач з позовною заявою. Так, ЦПК України визначає, що позови до фізичної особи пред'являються в суд за зареєстрованим у передбаченому законом порядку місцем її проживання або перебування, якщо інше не встановлено чинним законодавством, окрім цього в статті 28 ЦПК України законодавець передбачив, що позови про стягнення неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів можуть пред'являтися також за зареєстрованим місцем проживання чи перебування позивача [11]. Це зроблено з метою полегшення процесу подання позовної заяви у разі, якщо позивач не знає точне місце проживання або перебування відповідача по справі (наприклад, у разі відсутності контактів між батьками або частою зміною місця проживання).

Наступним процесуальним питанням постає сплата судового збору і в цьому питанні знову ж таки законодавець пішов на зустріч позивачам в даній категорії справ й в п. 3 ч. 1 ст. 5 Закону України «Про судовий збір» передбачив, що позивач звільняється від сплати судового збору в справах пов'язаних з порушенням аліментних зобов'язань [18].

Суттєвою процесуальною гарантією дотримання прав сторін в цивільному процесі є рівна можливість подання процесуальних документів по

справі. І з цього приводу, підкреслюючи виключну важливість даного права, слід зазначити два судові рішення.

В рішенні Деснянського районного суду від 08.02.2021 року у справі № 754/12892/20 позивачка подала позов з приводу стягнення неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів у розмірі 345 тисяч 653 гривні [47]. Суд задовольнив позовні вимоги в повному обсязі та не перевіряв правильність розрахунку суми неустойки (пені) через те, що відповідач не надав відзиву на позовну заяву, хоча був належним чином повідомлений про судовий розгляд де він є відповідачем, а отже не надав й жодних доказів відсутності своєї вини, чи підтвердження неправильності розрахунків суми пені. Знехтувавши своїм процесуальним правом відповідач має сплатити 345 тисяч гривень, а перспективи апеляційного оскарження даного рішення є вкрай малоймовірними про що вказує відсутність будь-яких ухвал з приводу початку апеляційного розгляду даної справи.

А в рішенні Оболонського районного суду від 30.09.2020 року у справі № 2/756/4529/20 суд навпаки, взявши до увагу та визнавши доводи відповідача обґрунтованими, зменшив розмір неустойки вдвічі з 12 тисяч 555 гривень до 6 тисяч 495 грн. Суд встановив, що позивач допустився помилки при розрахунках суми неустойки та здійснив відповідний розрахунок на основі поданих відповідачем доказів [48].

Ці два протилежні судові рішення вказують, що процесуальні права не носять декларативний характер, а дійсно є дієвим інструментом захисту своїх законних прав та інтересів.

Одним з ключових процесуальних аспектів є надання усієї наявної інформації та документів, які б змогли переконати суддю, що ваша позиція є обґрунтованою та базується виключно на доказах. ЦПК передбачає в статтях 175-177 [11] перелік документів, які подаються разом з позовною заявою, але цей перелік не можна назвати вичерпним, адже ситуації на практиці можуть виникати абсолютно різні. Так, з аналізу судової практики можна сказати, що

необхідними документами в справах про порушення аліментних зобов'язань є:

- копія свідоцтва про розірвання шлюбу;
- копія свідоцтва про народження дитини (дітей);
- копія рішення суду про стягнення аліментів;
- копія розрахунку заборгованості.

З приводу строків розгляду справ, які виникають з порушень аліментних зобов'язань у разі їх розгляду в порядку позовного провадження, то ЦПК встановлює, що такі справи мають бути розглянуті в строк не більше 120 днів з дня відкриття провадження по справі, що, на нашу думку, не узгоджується з загальним напрямком полегшення процесуального тягара позивача, тобто 120 днів це ще додаткові 4 місяці, коли позивач не отримує аліментів та, ймовірно, не здатний в повній мірі задовольнити всі потреби дитини.

Слід зазначити, що порядок притягнення порушників аліментних зобов'язань до цивільної відповідальності є спрощеним та цілком відповідає загально-правовим принципам верховенства права, тобто будь-яка особа при наявності для того законних підстав може звернутися за захистом своїх порушених прав, а також за захистом в першу чергу прав дитини від дій недобросовісного платника аліментів.

Процесуальний порядок, який передбачений для притягнення осіб до кримінальної відповідальності за злісне ухилення від сплати аліментів, також має свої певні особливості. За загальним правилом правоохоронні органи розпочинають досудове розслідування за наявності інформації про вчинене кримінальне правопорушення та цю інформацію вони можуть отримати як шляхом самостійних дій по отриманню інформації, яка становить інтерес, так й на основі заяви особи про вчинене кримінальне правопорушення. Однак, Кримінальний процесуальний кодекс України в п. 1 ч. 1 ст. 477 передбачає, що кримінальне провадження щодо кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 164 КК України здійснюється у формі приватного

обвинувачення і може бути розпочате слідчим, прокурором лише на підставі заяви потерпілого [7].

Для потерпілої сторони це означає, що вона має для початку кримінального провадження подати відповідну заяву про вчинений злочин до чергової частини органу внутрішніх справ (поліції), яка має відповідати нормам Закону України «Про звернення громадян» [15]. В заяві мають обов'язково міститися наступні реквізити:

- найменування органу/ПІБ посадової особи, якій подається заява;
- ПІБ громадянина, що подає заяву;
- його місце проживання;
- роз'яснення суті питання, з яким звертається громадянин, його аргументація;
- наявність доказів, свідків;
- прохання внести відомості в Єдиний державний реєстр досудових розслідувань для початку досудового розслідування;
- дата і обов'язково підпис. [15]

У разі суворого дотримання вимог законодавства і правильного оформлення поданої заяви слідчий або ж прокурор не зможуть не зареєструвати дану заяву та не внести відомості до ЄРДР, адже відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення не допускається. В такому разі законодавець передбачив механізм, що орган досудового розслідування та відповідні посадові особи мають проводити слідчі дії задля встановлення всіх обставин справи як таких, що підтверджують винуватість особи так й тих, що її спростовують.

Найбільш вагомими доказами, які самотійно може надати потерпіла сторона для досудового розслідування є свідоцтво про шлюб, свідоцтво про народження дітей, відповідне судове рішення, яким було накладено аліментне зобов'язання та виконавчий лист, який видавався на примусове виконання судового рішення про стягнення аліментів.

З приводу адміністративної відповідальності за несплату аліментів слід зазначити, що її порядок на практиці ускладнюється проблемами правового та організаційного характеру.

По-перше, це високий рівень завантаженості Державної виконавчої служби. Саме державні виконавці мають оформлювати відповідні матеріали справи, складати протокол про адміністративне правопорушення для подачі їх до суду, а тому на них покладається додатковий обов'язок поміж інших.

По-друге, як зазначалося раніше, судова практика з приводу розгляду адміністративних справ за ст. 183<sup>1</sup> КУпАП є досі неоднозначною з огляду на новітні зміни в законодавстві [26; 27].

По-третє, сучасній редакція ст. 183<sup>1</sup> КУпАП бракує ознаки суб'єктивної сторони даного кримінального правопорушення, а саме згадки про умисність дій по несплаті аліментів які призвели до виникнення відповідної заборгованості.

До того ж санкція за порушення ст. 183<sup>1</sup> КУпАП передбачає, що на порушника може бути накладена відповідальність у вигляді суспільно корисних робіт. Однак органи місцевого самоврядування не в повному обсязі готові до пошуку та організації роботи, яка повинна бути оплачуваною для правопорушників, які мають заборгованості по аліментах. Для цього має проводитись комплексна робота, як з боку Державної виконавчої служби, так й з боку Міністерства юстиції України задля методологічного супроводу органів місцевого самоврядування в процесі залучення правопорушників до суспільно корисних робіт.

З огляду на вищевказане, слід зазначити, що адміністративна відповідальність поряд з цивільною та кримінальною відповідальністю створила додаткові правові умови для забезпечення гідного рівня життя та забезпечення прав та інтересів дітей з боку батьків. Однак, на нашу думку, внесені до законодавства зміни не забезпечують належного механізму реалізації та не виконують свою основну функцію. Все це відбувається внаслідок недосконалості практичного механізму притягнення до

відповідальності та існування проблем, які притаманні всій системі органів державної влади: надзвичайна завантаженість виконавців, неуніфікована судова практика розгляду адміністративних справ за ст. 183<sup>1</sup> КУпАП, недостатній рівень правової визначеності в порядку залучення правопорушників до суспільно корисних робіт.

## ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Проведене наукове дослідження дає змогу прийти до певних висновків, які стали наслідками аналізу сучасної доктринальної та законодавчої бази з відповідної проблематики.

1. Під аліментними зобов'язаннями слід розуміти правовідносини, які виникають між членами сім'ї та відповідно до яких одна сторона, платник аліментів, зобов'язана вчинити на користь іншої сторони, отримувача аліментів, певну дію – сплатити кошти або здійснювати його утримання у натуральній формі, а отримувач аліментів, в свою чергу, має право вимагати від платника виконання його обов'язку. За своєю сутністю аліментне зобов'язання є сімейно-правовим і за різними критеріями його можна диференціювати на види. Цільовим призначенням аліментних зобов'язань є забезпечення утримання осіб. Класифікація аліментних зобов'язань в науковій літературі здійснюється за багатьма критеріями, однак найбільш доцільним, на нашу думку, є поділ аліментних зобов'язань за суб'єктним складом.

2. Порядок призначення аліментів може визначатися або самостійно сторонами у договорах: шлюбному або договорі про сплату аліментів на дитину, або таке призначення та стягнення відбувається примусово в судовому порядку. Вибір способу призначення аліментних зобов'язань здійснюється особою, яка виступає стягувачем. Говорячи ж про сам порядок зміни способу, то на сьогоднішній день його врегульовано не достатньо чітко в національному законодавстві.

3. Наразі чітко прослідковується позитивна тенденція з боку законодавця, спрямована на посилення відповідальності за невиконання або неналежне виконання обов'язку батьками сплачувати аліменти на дитину. Змінами, які були впроваджені в законодавство протягом 2017-2018 років, було значно покращено порядок виконання рішень суду щодо стягнення

аліментів, встановлено додаткові права виконавців, що в сукупності загалом здійснює захист прав дитини на належне утримання.

4. Досліджуючи механізм стягнення аліментів з батьків, які проживають за кордоном, було встановлено, що при виборі порядку стягнення аліментів з таких батька або матері дитини, необхідно брати до уваги перелік суттєвих факторів: країна проживання платника аліментів, наявність міжнародного договору між Україною та країною проживання особи-платника, наявність або відсутність майна особи-платника в Україні, чи працює він або вона, обставини перебування дитини, її вік та потреби тощо. Однак, на сучасному етапі розгалужена система дво- та багатосторонніх договорів, які були підписані та ратифіковані Україною, дає змогу значно покращити та пришвидшити цей процес.

5. При дослідженні питання правових підстав юридичної відповідальності було встановлено, що правові підстави настання юридичної відповідальності за порушення аліментних зобов'язань поділяються на два окремі види, а саме фактична підстава та юридична підстава. Фактична підстава передбачає конкретний склад правопорушення (сукупність об'єктивних та суб'єктивних ознак) за вчинення якого особа може бути притягнена до відповідного виду юридичної відповідальності. Юридична підстава передбачає наявність відповідної правової норми, яка й закріплює відповідний склад правопорушення. Лише при наявності цих двох правових підстав можна говорити про реальність настання юридичної відповідальності для особи порушника.

6. Законодавець передбачив три види відповідальності за порушення аліментних зобов'язань, які мають на меті захист прав дитини на гідне життя та розвиток. Таке широке коло правових інструментів примушування особи до виконання покладених на неї аліментних зобов'язань не має на меті виключно примусити особу до сплати аліментів, а дає змогу обрати найбільш ефективний в конкретній ситуації правовий засіб, який би надав змогу в найбільш короткий термін та в оптимальному розмірі задовольнити законні



вимоги потерпілої сторони, насамперед дитини, яка потребує захисту та опіки боку батьків або ж усиновителів.

7. Щодо процесуальних порядків притягнення до цивільної, кримінальної чи адміністративної відповідальності за порушення в сфері аліментних зобов'язань слід зазначити, що адміністративна відповідальність поряд з цивільною та кримінальною відповідальністю створила додаткові правові умови для забезпечення гідного рівня життя та забезпечення прав та інтересів дітей з боку батьків. Однак на практиці існують певні проблемі реалізації закріплених правових норм.

З урахуванням проведеного дослідження, викладених висновків та наведених вище проблемних аспектів правового регулювання аліментних зобов'язань та юридичної відповідальності, яка може настати за їх порушення, пропонуємо наступні зміни до законодавства:

1) внести зміни до частини 9 статті 71 Закону України «Про виконавче провадження» від 02.06.2016 1404-VIII та викласти її у наступній редакції:

«За наявності заборгованості зі сплати аліментів, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за чотири місяці, державний та приватний виконавець вносить вмотивовані постанови».

2) стосовно компенсації моральної шкоди, яка завдається стягувачу аліментів внаслідок невиконання боржником своїх обов'язків, доповнити ст. 196 Сімейного кодексу частиною 5 в такій редакції:

«Заборгованість, що виникла внаслідок злісного ухилення від сплати аліментів з вини особи, яка зобов'язана сплачувати аліменти за рішенням суду або за домовленістю між батьками є підставою для відшкодування завданої одержувачу аліментів моральної шкоди».

3) щодо визначення розміру аліментів у твердій грошовій сумі спостерігається недосконала процедура індексації аліментів, швидкість реагування на збільшення або зменшення доходу платника аліментів, що можливе лише за зверненням однієї із сторін із позовною заявою. Однак вважаємо, що така процедура займає досить багато часу, тому доцільніше було

б віднести цю категорію справ до наказного провадження. Відтак, пропонуємо доповнити статтю 161 Цивільного процесуального кодексу України пунктом 8 частини першої в такій редакції: «заявлено вимогу про збільшення або зменшення розміру аліментів на дитину у твердій грошовій сумі».

Зазначені пропозиції щодо правового регулювання аліментних зобов'язань та порядку притягнення осіб до юридичної відповідальності за їх порушення можуть бути імплементовані до законодавства України, а також застосовуватися судами під час вирішення аліментних спорів.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28.06.1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Конвенція про визнання та виконання рішень стосовно зобов'язань про утримання: Конвенція від 01.20.1973 року. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973\\_001#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973_001#Text)
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція від 04.11.1950 року. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_004#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text)
4. Конвенція про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання: Конвенція ООН від 23.11.2007 року. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_112#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_112#Text)
5. Конвенція про стягнення аліментів за кордоном: Конвенція ООН від 20.06.1956 року. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_425#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_425#Text)
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 – 212-24) : Закон України від 07.12.1984 р. № 8073<sup>1</sup>-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
7. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
8. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.04.2010р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20100418#Text>
9. Сімейний кодекс України: Закон від 10.01.2002 р. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
10. Цивільний кодекс України: Закон від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/435-15>
11. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон від 18.03.2004 року № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
12. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 року № 1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>

13. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку стягнення аліментів: Закон України від 17.05.2017 року № 2037-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2037-19#Text>

14. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання: Закон України від 03.07.2018 року № 2475-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2475-19#n375>

15. Про звернення громадян : Закон України від 02.10.1996р. № 393/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text>

16. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 року № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>

17. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 № 3425-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>

18. Про судовий збір: Закон України від 08.07.2011 № 3674-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#Text>

19. Про затвердження Порядку стягнення аліментів на дитину (дітей) у разі виїзду одного з батьків для постійного проживання в іноземній державі, з якою не укладено договір про подання правової допомоги: Постанова КМУ від 19 серпня 2002 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1203-2002-%D0%BF#Text>

20. Про перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб: Постанова КМУ від 26 лютого 1993 року № 146. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/146-93-%D0%BF#Text>

21. Інструкція з організації примусового виконання рішень: Наказ Міністерства юстиції України від 02.04.2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0489-12#Text>

22. Порядок взаємодії Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України та органів і осіб, які здійснюють примусове

виконання судових рішень і рішень інших органів: Наказ Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України від 30.01.2018 року.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0140-18#Text>

23. Порядок взаємодії органів та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів, та органів Державної прикордонної служби України під час здійснення виконавчого провадження: Наказ Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України від 30.01.2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0133-18#Text>

24. Про затвердження Інструкції про виконання в Україні Конвенції про стягнення аліментів за кордоном: Наказ Міністерства юстиції України від 29.12.2006 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-06#Text>

25. Про затвердження Інструкції про виконання в Україні Конвенції про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання: Наказ Міністерства юстиції України від 15.09.2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1150-17#Text>

26. Практика застосування законодавство про стягнення аліментів: Роз'яснення Міністерства юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/m/praktika-zastosuvannya-zakonodavstva-pro-styagnennya-alimentiv>

27. Лист Міністерства юстиції України від 02.08.2013 року № 6802-0-4-13/11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v6802323-13#Text>

28. Єдиний реєстр боржників. Міністерство юстиції України. URL: <https://erb.minjust.gov.ua/#/search-debtors>

29. Case of Matheus v. France (Матеус проти Франції) 31 March 2005. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-68681%22%5D%7D>

30. Case of Romańczyk v. France (Романчук проти Франції) 18 November 2010. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-101763%22%5D%7D>

31. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 03.04.2019 року в справі № 333/6020/16-ц. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/81573936>
32. Постанова Верховного Суду від 16.08.2017 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/68480656>
33. Постанова Верховного Суду від 16.09.2020 року в справі № 565/2071/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91680574>
34. Постанова Верховного Суду від 23.12.2019 року в справі № 344/10971/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86607305>
35. Постанова Верховного Суду від 27.06.2019 року в справі № 161/10751/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82769247>
36. Постанова Верховного Суду від 30.10.2019 року в справі № 462/4973/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85354210>
37. Постанова Верховного Суду від 07.11.2018 року в справі № 355/511/17 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77801612>
38. Постанова Верховного Суду від 05.09.2019 року в справі № 760/4569/18-ц року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84182492>
39. Постанова Верховного Суду від 27.05.2020 року в справі № 712/4702/19 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89509401>
40. Постанова Верховного Суду від 21.04.2021 року в справі № 2-3897/10 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96498387>.
41. Постанова Верховного Суду України 21.07.2021 року в справі № 477/1165/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>
42. Постанова Верховного Суду України від 02.11.2016 року в справі №6-1554цс16. URL: [https://protocol.ua/ru/vsu\\_sformulovano\\_formulu\\_rozrahunku\\_neustoyki\\_yaka\\_narahovuetsya\\_na\\_zaborgovanist\\_zi\\_splati\\_alimentiv/](https://protocol.ua/ru/vsu_sformulovano_formulu_rozrahunku_neustoyki_yaka_narahovuetsya_na_zaborgovanist_zi_splati_alimentiv/)
43. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15.05.2006 року № 3 «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при

розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-06#Text>

44. Постанова Першої палати Касаційного кримінального суду Верховного суду від 26.05.2020 року в справі № 313/1391/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89564221>

45. Постанова Другої палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 30.04.2020 року в справі № 283/1309/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89034919>

46. Рішення Апеляційного суду Запорізької області від 14.12.2017 року в справі № 333/6020/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/71086480>

47. Рішення Деснянського районного суду від 08.02.2021 року в справі № 754/12892/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94743236>

48. Рішення Оболонського районного суду від 30.09.2020 року в справі № 2/756/4529/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91886202>

49. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ. 2020. 128 с. URL: [https://yurincom.com/legal\\_news/new\\_legislation/kontseptsiia-onovlennia-tsyvilnoho-kodeksu-ukrainy/](https://yurincom.com/legal_news/new_legislation/kontseptsiia-onovlennia-tsyvilnoho-kodeksu-ukrainy/)

50. Адамова О.С. До питання про поняття аліментів, аліментних правовідносин та особливості аліментних зобов'язань. Юридичний вісник. 2019. № 3. С.117-122. URL: [http://yurvisnyk.in.ua/v3\\_2019/20.pdf](http://yurvisnyk.in.ua/v3_2019/20.pdf)

51. Антошкіна В. К. Договірне регулювання відносин подружжя. Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. - Х., 2006. - 208 арк. - арк. 191-208.

52. Афанасьєва Л. В. Аліментні правовідносини в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2003. 20 с. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_low/cgiirbis\\_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&Image\\_file\\_name=DOC/2003/03alvapu.zip&IMAGE\\_FILE\\_DOWNLOAD=1](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_low/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2003/03alvapu.zip&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1)

53. Бобрик В.І. Сімейне право України у схемах: навч. посібник / В. І. Бобрик [і ін.]. - К. : Атіка, 2005. - 160 с.

54. Борисова В. І., Красицька Л. В.. Аліментні зобов'язання членів сім'ї в сімейному праві України: проблемні питання теорії та практики. Вісник Національної академії правових наук України. 2020. Т. 27, № 3. С. 33-59. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny\\_2020\\_27\\_3\\_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2020_27_3_4)

55. Бостан С. К., Гусарев С. Д., Пархоменко Н. М. та ін. Теорія держави і права: навч. посіб. Київ. Академія. 2013. 348 с.

56. Гофман Ю.В. Договір про сплату аліментів на дитину як різновид цивільних договорів у сімейному праві України. Наше право. 2015. № 1. С. 127-132. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nashp\\_2015\\_1\\_24](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nashp_2015_1_24)

57. Дерій О.О. Поняття аліментного зобов'язання. Держава і право: зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки. – К., 2013. – Вип. 59. - С. 282-287.

58. Дерій О.О. Щодо вчинення нотаріусом виконавчого напису на договорі про сплату аліментів. Науковий вісник Херсонського державного університету. Юридичні науки. – 2013. – Вип. 5, Том 1. – С. 76-80.

59. Іщенко Д. Ю. Виконання судових рішень про стягнення аліментів в Україні: аналіз актуальних питань. Д. Ю. Іщенко. Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. 2019. Т. 3. С. 63-69. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAun\\_2019\\_3\\_10](http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAun_2019_3_10)

60. Каленіченко Л. І. Загальнотеоретична характеристика юридичної відповідальності. Право і безпека. 2016. № 4(63). URL: <https://cutt.ly/Nnys8Wk>

61. Кириченко В. М., Куракін О. М. Теорія держави і права : модульний курс : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2010. 264 с.

62. Кожевникова В.О. Науково-теоретичні засади обмеження прав суб'єктів сімейних відносин : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Тернопіль, 2019. 520

63. Красвітінна Т.П. Зобов'язання подружжя по утриманню у сімейному праві : автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.03. Харків, 2019. С. 6-7. URL: [http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/5882/aref\\_Krasvitna%20T%20P\\_2019.pdf?sequence=1&isAllowed=y](http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/5882/aref_Krasvitna%20T%20P_2019.pdf?sequence=1&isAllowed=y)



64. Красицька Л. В. Про деякі питання стягнення аліментів. Восьмі юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є. В. Васьковського : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) / упоряд. і відповід. ред. І. С . Канзафарова; Одес. нац. ун-т ім. І . І . Мечникова ; Одеса : Астропринт, 2018. С. 100-104. URL: <http://univd.edu.ua/science-issue/issue/2997>

65. Красицька Л. В. Проблеми здійснення та захисту особистих та майнових прав батьків і дітей : дис. д-ра юрид. наук : 12.00.03. Вінниця, 2015. 496 с.

66. Мазаракі Н.А. Правове регулювання цивільних відносин: зб наук. ст. студ. / відп. ред. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. с. 232.

67. Менджул М. В. Теоретичні проблеми дії принципів сімейного права : дис. д-ра юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2020. 544 с. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/15790>

68. Петришин О. В., Погребняк С. П., Смородинський В. С. та ін.. Теорія держави і права: підруч. для студентів юрид. ВНЗ. / за ред. О. В.Петришина. Харків. Право. 2014. 368 с

69. Пономаренко О. М. Примусове стягнення аліментів за договором: проблеми судової та договірної практики. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. "Право". 2018. Вип. 29. С. 28-36. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu\\_pravo\\_2018\\_29\\_6](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_pravo_2018_29_6)

70. Сапейко Л.В. Правове регулювання аліментних обов'язків батьків та дітей. Національний ун-т внутрішніх справ. - Х., 2003. - 187 арк. - арк. 178-187.

71. Свистун Л.Я. Деякі питання процесуального застосування правових норм щодо стягнення аліментів на дітей. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 5. URL: [http://lsej.org.ua/5\\_2020/18.pdf](http://lsej.org.ua/5_2020/18.pdf)

72. Спасенко В.О. До питання суспільно корисних робіт як виду адміністративних стягнень. Юридичний бюлетень. 2019. № 9. с. 209–213. URL: <https://doi.org/10.32850/2414-4207.2019-9.27>

73. Ус Г.Г. Українська термінологія сімейного права: генеза і структурно-системна організація. Дисертація на здоб. к.ф.н. Харків. 2019. 232 С. URL: [http://hnpu.edu.ua/sites/default/files/files/2019/05/dis\\_Us\\_.pdf](http://hnpu.edu.ua/sites/default/files/files/2019/05/dis_Us_.pdf)

74. Устименко В.А. Науково-експертний висновок до Концепції оновлення Цивільного кодексу України: брошура / під заг. ред. члена-кореспондента НАН України. Київ : НАН України, ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова НАН України», 2021. 112 с.

75. Ханович Є. Д. Правове регулювання аліментних зобов'язань батьків по утриманню дітей. Дисертація на здоб.к.ю.н. Київ. 2019. 229 С. URL:[http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/14722/1/dysertatsia\\_khanovych.pdf](http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/14722/1/dysertatsia_khanovych.pdf)

76. Ханович Є. Д. Порядок стягнення аліментів на дитину за чинним законодавством. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 10. С. 20-25. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip\\_2016\\_10\\_5](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2016_10_5)

77. Шемшученко Ю.С., Бурчак Ф.Н., Зяблюк М.П. та ін. Юридична енциклопедія: Т. 1. К.: «Українська енциклопедія» імені М.П. Бажана. 1998. с. 740

78. Шульга А.М., Новікова Л.В., Сідоров В.І. та ін. за ред. А.М. Шульги Теорія держави і права: навч. посіб. Харків. 2014. 464 с.

79. Ярошенко А.С., Костенко О.М., Гасанов Е.Д., Калашнік Р.В. Особливості адміністративної відповідальності за несплату аліментів в Україні. Порівняльно-аналітичне право. 2018. № 2. с. 281–284

80. John C. Sheldon & Nancy D. Mills, In Search of a Theory of Alimony, 45 Me. L. Rev. 283 (2018). URL: <https://corere.ac.uk/download/pdf/234112194.pdf>